

Данило Киш

Рани јади

роман

Професорка Марина.од.срб

Приредила: Марина Панић
10/16/2015

Садржај:

С јесени, када почну ветрови	3
Улица дивљих кестенова	4
Игра	6
Погром.....	9
Прича која се црвени	11
Серенада за Ану	14
Ливада, у јесен.....	15
Вереници.....	18
Замак осветљен сунцем.....	23
Ливада.....	27
Док му бишту косу.....	29
Прича о печуркама.....	31
Мачке	33
Крушке.....	34
Коњи.....	35
Човек који је долазио издалека.....	37
Из баршунaстог албума	39
Дечак и пас.....	46
Писмо	50
Еолска харфа.....	52
БЕЛЕШКА О ПИСЦУ.....	55

С јесени, када почну ветрови

С јесени, када почну ветрови, лишће дивљег кестена пада стрмоглавце, с петељком наниже. Онда се чује звук: као да је птица ударила кљуном о земљу. А дивљи кестен пада без и најмањег ветра, сам од себе, као што падају звезде - вртоглаво. Онда удари о тле с тупим криком. Не рађа се као птица из јајета, постепено, него се одједном распрсне длакава љуштура, изнутра беличастопава, а из ње искачу враголасти, тамни мелези, зацакљених образа, као јагодице насмејаног црнца. У некој се махуни налазе близанци; ипак би их људи могли разликовати: један има на челу белегу, као коњ. Мајка ће, дакле, увек моћи да га препозна - по звезди на челу.

Дечак купи дивље кестенове који су се сакрили у рупе на травњаку и ставља их под образе. Уста су му пуна неке лепљиве горчине. Дечак се смешка. Требало би се попети на грану, изабрати један грозд и чекати. Не дати анђелу сна да те превари. Требало би бар три дана и три ноћи, без јела и пића, без сна и починка, гледати плод. Као када се гледа мала казаљка на сату. Бодље су се стврдле и при врху мало потамнеле. Ако их дирнеш невешто, на прсту ће ти направити рупицу, па ће да потече твоја лепа, црвена крв. Мораћеш онда да сишеш свој прљави прст којим си малопре правио грудве од блата и фушкије. А може да наступи и тровање крви. Када се то догоди, онда деца умиру. Ставе их у мале позлаћене сандуке и носе их на гробље, међу руже. На челу поворке носе крст, а за сандуком иду дечакова мама и тата и, наравно, његова сестра, ако је имао сестру. Мајка је сва у црнини, не види јој се лице. Само тамо где су очи, црна је свила влажна од суза.

Једна белопутна госпођица у црној кецељи гимназијалке седи у некој кристалној светлости што долази кроз полуспуштене жалузине. Сунце црта на љубичастим боцама с колоњском водом звезде од злата.

Е, па, ево тајне мириса љубичица: госпођица која продаје сличице лептирова и дивљих звери, као и парфеме, од свих мириса највише воли мирис љубичица, и ставља га свуда штедро: на дланове, на бујну рићу косу (мада би рићој коси, по, свој прилици, боље пристајао неки други мирис).

Требало би компоновати фугу за оркестар и јоргован. Износити на подијум у мрачној сали љубичасте бочице оплемењених мириса.

Оне који би тихо, без крика, изгубили свест, износили би у другу салу, где би лебдео детињаста, лековити мирис липе и камилице.

Улица дивљих кестенова

Господине, да ли бисте знали да ми кажете где се налази Улица дивљих кестенова? Не сећате се? А мора да је негде овде, имена се више и не сећам. Али знам поуздано да је негде овде. Шта кажете, нема овде нигде улице с дрворедом кестенова? А ја знам, господине, да она ту мора да постоји, немогуће је да успомене толико варају.

Да, још пре рата... На углу се налазила школа, а пред школом артешки бунар. Не мислите, ваљда, да сам све то измислио. У тој школи сам ишао у први разред, а пре тога у забавиште. Учитељица се звала госпођица Фани. Могу вам, господине, показати једну фотографију где смо сви на окупу: госпођица Фани, наша учитељица, да, тај што седи поред ње, то сам ја, Андреас Сам, моја сестра Ана, Фреди Фукс, вођа наше банде... Да, господине, одлично, сада сам се сетио. Улица мора да се звала Бемова улица, јер ја сам био борац у банди чувених бемоваца, чији је вођа био Фреди Фукс (звани Аца Дугоња), Фолксдојчер. Сјајно господине, да није било овог нашег разговора, ја се уопште не бих сетио да се та улица звала Бемова улица, по чувеном пољском генералу, четрдесетосмашу. Да ли вам, можда, господине, то име говори нешто: Бем, Бемова улица. О, да, извините, наравно ви се не можете сетити, уколико нисте ту живели пре рата, но бар бисте могли знати да ли има ту негде нека улица с дрворедом дивљих кестенова? Ти су кестенови цветали с пролећа, тако да је цела улица мирисала помало отужно и тешко, осим после кише. Тада је, измешан са озоном, мирис дивљег кестеновог цвета лебдео свуда наоколо.

Ох, ја сам се запричао, опростите, мораћу да питам још неког, мора да има неког ко ће се сетити те улице, пре рата се звала Бемова, а била је засађена дрворедом дивљих кестенова.

Зар се не сећате, господине? Ни ви? Ето, све што још могу да вам кажем, то је да је на углу био један бунар, артешки, испред школе. У близини је била касарна, лево, иза угла, на другом крају улице. Ми, деца, дотле смо смели да одлазимо. Ту саобраћај није био жив. А на углу, код касарне, почињале су шине (мали жути и плави трамваји). Да, господине, заборавио сам вам рећи да је поред дрвореда кестенова, с десне стране, било уочи рата ископано склониште, у цикцак. Ту је боравила наша банда. Да вам, можда, тај податак неће помоћи да се сетите: било је ископано велико склониште.

Наравно, свуда је било склоништа, али добро се сећам да дивљих кестенова није било осим у нашој улици. Наравно, све су то детаљи, но хоћу само да вам кажем да се сасвим поуздано сећам да је та улица била засађена дивљим кестеном, а ово, господине, ово је багрем, а бунар нигде не видим, па ипак ми се чини да је то немогуће, можда сте ви погрешили, мора да се нека друга улица звала Бемова, ова ми се чини премала. Уосталом, хвала вам, проверићу. Закуцаћу на нека врата и питаћу: Да ли се ова улица пре рата звала Бемова улица, јер све ми је то врло сумњиво, господине, не верујем да би толика

кестенова стабла нестала, макар би једно остало, дрвеће, ваљда, има дужи век, кестенови, господине, не умиру тек тако.

Ето, не верујем, господо, својим очима. Нико није у стању да ми објасни где су нестали ти кестенови, и да није вас, ја бих посумњао да сам све то измислио или сањао. Јер, знате, тако је то са успоменама, човек никад није сигуран. Велико вам хвала, госпођо, идем да потражим кућу у којој сам живео. Не, хвала вам, више бих волео да будем сам.

Онда он приђе једним вратима, мада то нису била она врата, и притисну звонце. Извините, рече сасвим обичним гласом, да ли ту станује Андреас Сам? Не, не, рече жена, зар не умете да читате? Овде станује професор Смердел.

Да ли сте сигурни, понови он, да овде не станује Андреас Сам? Пре рата је становао овде, знам поуздано. Можда се сећате његовог оца? Едуард Сам, с наочарима. Или се, можда, сећате његове мајке. Марија Сам, висока, лепа, врло тиха. Или његове сестре, Ана Сам, увек с масницом у коси.

Ето, видите, онде где је она леја с луком, тамо је био њихов кревет. Видите, госпођо, ја се сасвим добро сећам. Ту је стајала шиваћа машина његове мајке, Марије Сам. Била је то сингер машина, с ножном педалом.

О, ништа не брините, госпођо, само евоцирам успомене, знате, после толико година све нестаје. Ето, видите, на мом је узглављу израсла јабука, а сингерица се претворила у бокор ружа. Од кестенова пак, госпођо, видите, нема ни трага. То је зато, госпођо, што кестенови немају своје успомене.

Чули сте, куће нема. На мом је узглављу израсла јабука. Једно квргаво, повијено стабло без плода. Соба мог детињства претворила се у леју с луком, а на месту где је стајала сингерица моје мајке - бокор ружа. Поред баште се уздиже нова троспратница, у њој станује професор Смердел. Кестенове су посекли, рат, људи или просто - време.

А ево шта се ту збило, у Бемовој двадесет седам. Пре двадесетак година, које сам хтео да прескочим једним лирским скоком унапред. Улази мој отац, два-три месеца по нашем одласку, у кућу број 27 у Бемовој и износи наше ствари: два ормара, два кревета, сингерицу моје мајке. Кад су изнели и последњи део намештаја, а то је био онај отоман у којем певају федери, ево - госпођо Смердел, ја још увек с вама говорим - шта се збило: "Када смо изнели и последњи део намештаја, драга моја Олга, а то је био онај отоман у којем певају федери, кућа се срушила као кула од карата. Не знам ни сам каквим сам чудом успео..." (Из писма Едуарда Сама, мога оца, својој сестри Олги Сам-Урфи).

Сада је ту посађен лук, лепи зелени празилук, госпођо...

Игра

Човек провири кроз кључаоницу и помисли То није он; није Андреас. Дуго је још стајао тако повијен, мислећи То није Андреас. Стајао је упорно, непомично, још и онда када је осетио бол у крстима. Био је висок, а брава му је била скоро у висини ногу. Но није се мицао. Није се померио ни онда када су му очи стале да сузе под стаклом наочара, од чега му се замаглио вид. Из собе је струјала хладна промаја као кроз ходник. Но он се није померио. Само му је једном стакло наочара додирнуло браву, и он тада помери главу мало уназад. Ово морам да покажем Марији, мислио је некако злурадо, а да није био свестан ни тога да то мисли, ни тога да има у томе злурадости. Морам показати Марији Макса Ахашвероша, трговца гушчијим перјем. Није знао зашто, али је имао потребу да је вређа. А ово ће је увредити, мислио је задовољно. Треба да јој покажем како теку понорнице крви. Како Андреас није заправо њен Плави Дечко (како она мисли), него његова крв, унук Макса Лутајућег. А то ће је заболети. Већ је унапред ликовао и уживао у њеној скривеној патњи и немоћи да се бар у себи и ћутке супротстави снази његових доказа, када буде угледала (кад јој он покаже) како њен Плави Дечко, њен Андреас, нуди муштерије и иде од слике до слике, као да лута кроз векове. А то ће је заболети. Зато му се није дало да се одмакне од кључаонице, зато је одлагао тај тренутак задовољства који му је, ето, надхват руке. Али није хтео, није могао да пружи руку и дохвати то задовољство да је мучи. Зато је одлагао тај тренутак. Чекао је да он сазри сам од себе, да помодри и да падне као зрела шљива у блато. Зато није хтео да одмах зовне Марију, него је упорно и даље вирио кроз кључаоницу кроз коју је струјала, као кроз ходник, хладна промаја чак однекуд из безвременске даљине. А на крају тог ходника, негде у помућеној, замагљеној, далекој перспективи, као у сумраку, стајао је он, Макс Ахашверош, трговац гушчијим перјем, и нудио своју робу, окретно, јеврејски. Човек је мислио само о њему, морао је да мисли о њему, јер га је гледао. Но није заборављао ни на трен да све то треба да покаже Марији и да ће је то заболети. Ето, зато је одмах није звао. Чекао је да тај тренутак сазри сам од себе, да помодри као шљива, па да га онда, кад падне, згази, утаба ногом.

Дечак је (међутим) сам у соби. Осећа како му зебу руке и већ одавно жели да пређе у кухињу да се загреје, али му се то никако не да. Овде га нико не види, а тамо, у кухињи, пред погледом старијих, не би могао овако да се игра. Можда му и не би сметали, не би му, вероватно, ништа приговорили (нарочито мајка), јер ово је, он то осећа, сасвим безазлена игра (шта је то према паљењу шибица у шупи или према пљувању на пролазнике). Али ово је ипак нека чудна игра. Ани ово никад не би пало на памет. Зато упорно држи на рамену цицани јастук који је узео са кревета и, шетајући се по соби, тобоже погурен под теретом, иде од слике до слике (има у томе нечег грешног, он то осећа) и говори нешто у полугласу. Поред шиваће машине, пред прозором, на изрибаном патосу леже његове заборављене играчке: оловни војници, кликери од глине и стакленци. Али он сада игра неку другу игру, мада још не зна како се она зове. "Госпођо, желите ли белог лабудовог перја?" шапуће он уз поклон, загледан у

загонетан осмех Мона-Лизе изнад Аниног кревета. На лицу му се види искрено разочарање. Ово му је била последња прилика. До сада су га одбиле толике муштерије. И тај старац (са смешним шеширом и дугачком лулом међу зечјим уснама), који виси над очевим креветом, и та стара госпођа отменог држања (с грбавим носем и смешним сиљатим ципелама на копчу), и сви редом, па сада и ова лепа жена што се тако загонетно и двосмислено смешка, час, мислиш, купиће све, час имаш утисак да то одбија с благим презиром. Дечак стоји пред њом увређен и - заљубљен. тека њен одговор и једнако мисли: Овај посао и није за мене. Овој бих жени дао сву робу за лепе очи, за осмех, и моја би радња пропала. Ипак, нека пропадне, мисли он, док му очи благо блистају. Нека, све ћу јој дати, нека спава у мекој постељи. Затим нагло, гласно: "Господо Мона-Лизо, ево за вас од једног младог трговчића на дар за вашу постељу... Платили сте својим осмехом, госпођо." Клања се и црвени изистински, мада зна да је све то игра и обмана, али се стиди свог недораслог кавалерства и издајства према себи, јер кад се већ неко игра трговца, треба да гледа да робу што боље прода, а не да банкротира због једног осмеха.

Човек провири кроз кључаоницу. И виде свог покојног оца, Макса Ахашвероша. То није био дух. То је био главом Макс Ахашверош, трговац гушчијим перјем. Долазио је однекуд из даљине. Човек је ћутао. Осећао је како му се мути вид. Кроз кључаоницу је као кроз ходник струјала оштра промаја. Макс је наишао на муштерију: »Frau, wünschen Sie feiner gansgefeder?«, рече Макс уз шеретски поклон и скину цак са рамена.

Човек је ћутао. "Господо Мона-Лизо", рече Макс, "ово је најлепше перје у овом крају. То је перје с Лединог лабуда. Желите ли чистог лабудовог перја?" - Затим, видећи на лицу муштерије осмех, једва осетан осмех који је и презир и милошта, али који ипак мало обећава, он узме свој цак на раме и рече уз поклон: "Адиос, сенорита, покајаћете се." - Тада се човек трже. Његове руке, што су све дотле мировале прекрштене страга, почеше одједном да говоре нешто што жена није могла да види јер је била окренута леђима. Едуард пак није могао да одвоји око од кључаонице. Но одједном он се усправи и обриса очи марамицом, не скидајући наочари. "Марија", рече он у полугласу, "погоди ко је у соби? Провири! Само пажљиво." Жена се окрену не испуштајући из руке цезву по којој је лизао љубичасти пламен шпиритусне лампе. "Ко, Едуарде? Ко?" Видела је како се његове зенице напињу под стаклом наочара. "Ко? Ко? Погледај!" викну он разјарено. "Мој покојни отац, Макс Ахашвер!" Онда се уморно свали на једну столицу и припали тигарету. Она склони цезву са пламена. Видело се да и њене руке дрхте.

Врата заплакаше и дечак се трже. Жена га затече с јастуком у наручју. Осим њега никог није било у соби. "Анди", рече она, но није могла да прикрије подрхтавање свога гласа. "Шта радиш ту у хладној соби? Руке су ти сасвим прозебле."

"Ништа", рече он. "Играм се."

"Остави тај јастук", рече она.

"Мама, па ја се с јастуком играм", рече дечак, затим стави јастук на раме и стаде пред њу. "Госпођо, желите ли финог лабудовог перја?" рече он уз осмех и поклони се. Жена је ћутала. Дечаку се тада угаси осмех на лицу (да, знао је он то, осећао је, има нечег грешног у тој игри). Она му истрже јастук из руке и баци га на кревет. Затим крену према вратима, но ту застаде прикована човековим погледом. Испутивши дечакову руку, хитро прође поред њега.

"Јеси ли видела Макса Ахашвероша?" откину се с његових усана као зрела шљива што пада у бласто.

"Да, Едуарде, да. Видела сам га. Нудио ми је перје од лабуда. Мадам, желите ли чистога лабудовог перја.

"Био једном један цар", поче жена да прича детету после молитве. "И?" упита дечак бришући сан са очију (но знао је да ће га, као и увек, њена прича успавати, узалудан је сав његов напор). "И он се ожени једном Циганком..." -

"А зашто?" упита он. "Циганка је била лепа, најлепша у читавој царевини. И, тако, она му роди сина који ће наследити очеву царевину. Цар је тада, срећан што је добио наследника, наредио да убију Циганку, јер кад би се дознало да је она мајка дететова, будући би наследник изгубио престо. Тако он никад није ни дозволио ко му је мајка. Срећом, дете се вргло на оца и нико није могао да осети у боји његове коже једну тамну нијансу циганске крви." - "Не разумем то", рече дечак. "Није ни важно. Слушај даље", рече његова мајка, кајући се помало што је почела ову причу, но сад већ није могла да се заустави; не само због детета. "...Васпитавали су га најбољи учитељи и мудраци у царевини. Цар је био задовољан и срећан." Ту се могла зауставити, јер ни сама није знала како да заврши причу; биће то тешко за дете. Но када зачу дечаково "а онда?" (он је већ био свикао на обрте), она настави пре него што је могла да смисли завршетак: "Једног дана цар завири у собу свога сина да се увери спава ли већ царевих." "А онда?" - Мало је оклевала, но настави: "Онда нађе дете с јастуком од баршуна и свиле како стоји пред сликом своје мајке и проси: Корицу хлеба молим, силна царице, (опонашала је сад цигански изговор) и једну крпицу да покријем своју голотињу... Као избезумљен, цар улете у собу и зграби сина.

Шта то радиш, царевиху? завапи отац. Просим, оче, рече царевих. Досадиле су ми све друге игре, и коњи, и соколови, па се сада играм просјака." Говорила је све тише и најзад ућутала. Дечак је био заспао. Онда угаси лампу и крену на прстима.

"Је ли убио и сина?" зачу она из мрака и трже се. Онда се врати да помилује дете. "Није", рече шапатом, не палећи светио. "Није."

Погром

Жеља да не пропустим догађај у који су биле умешане мање-више све мени познате личности из улице, као и моја потајна намера да размрсим клупко свих тих догађаја у које се у последње време био уплео мој живот, натерали су ме да се храбро придружим гомили оних који су јурили задихано и који су ме повукли са собом. Ишао сам раме уз раме са финансима и ватрогасцима, дахтао као на измаку снага и подешавао дисање према њиховим корацима. Мислио сам да ћу тако моћи да уловим смисао свих збивања која су ме тих дана потресала из темеља и на која није знала да ми одговори ни моја мајка. Ишао сам борећи се са својим страхом. Снег нам је шкрипао под ногама, табао се и постајао тврд као плочник, крт и звонак. Гомила је тапкала по снегу као каква голема стонога, а из њених се уста подизала пара, чиста и бела. Кроз завесу смрдљивих испарења и дахтања до мене је допирао, и поред снежног филтра, мирис јефтиних парфема, напустили мирис зноја који се ширио из зелених униформи финансица и плавих мундира ватрогасаца. Одједном се зачуо тресак стакла које је својим блеском попут муње севнуло изнад гомиле, а за њим је уследило, као далеки ехо, прштање дасака и, најзад, дах олакшања када је капија попустила под притиском.

Стајао сам упорно под тремом магацина, хватајући се за пешеве капута, за сукње жена, бивао потискиван и одбациван, враћао се опет упорно и завлачио се кроз шуму ногу, ношен својим страхом, уверен да сам ту, у срцу опасности, понајбоље заклоњен од тих људи, знајући да се не смем удаљити из многочлане масе ни за размак једне руке, јер би ме могли дохватити и згазити ногама.

Како су се врата магацина отварао према вани, искрсло је питање како да се раскриле, јер нико није хтео да се удаљи из првих редова, па је настала паклена галама, витлање штапова и урлици, топтање ногу и запомагање. Одједном су се, ни сам не знам каквим чудом, велика једнокрилна врата засекала у ту црну масу као оштрица ножа. Већ је био почео да се хвата неки плавичасти сумрак у великим коцкама, попут неког големог лифта што се спушта између високих зидова као у своје лежиште. Ваздух је мирисао на петролеј и сапун, а из разјапљених уста магацина куњали су слојеви најразличитијих мириса, као претходница наранџи и лимунова, миришљавих сапуна и зачина. Затим су почеле да надиру, уз јефтине звуке лима, неке четвртгасте конзерве које су севале у мраку својим безбедним месинганим сјајем, као какви ножеви из есцајга, свежњеве свеца завијених у плави пакпапир звецкали су као сасушене кости, јабуке су падале с тупим звуком, да би биле одмах затим смрскане под ногама, као сажвакане. Из мрких папирних џакова куњао је шећер, шкрипећи под ногама и мешајући се са разгаженом суснежицом. Људи су с муком излазили из гомиле, носећи у наручју неке замотуљке, као децу. Брашно је лебдело у ваздуху као пудер, таложећи се на обрвама и дајући људима неки свечан изглед, скоро шаљив, празнички. Једна је жена засекала зубима свитак свиле, који је извадила испод капута. У светлости шибице, која јој је на трен осветлила лице, угледао сам њене зубе

румене у одсјају свиле. Гледао сам како се једна бала цица с цветићима упорно мота око ногу и око глава гомиле, као траке креп-папира у новогодишњој ноћи. Тај је шарени циц почео опасно да се стеже; жене почеше да вриште. Но како се унутрашње кретање гомиле тиме било само још више узбуркало, људи стадоше да се даве и да се отимају, да цепају тај циц разјарено, но он је однекуд једнако извирао, као река, надолазећи. Када су у магацину остали само голи зидови и мрак, гомила се поче хитро разилазити, односећи свој плен под капутима. Стајао сам сад по страни, као праведник, поштеђен освете. Тада ме примети једна жена добра срца и, пролазећи поред мене, тутну ми у руку неку конзерву облепљену шареним папиром, на коме је писало великим црвеним словима SPAGHETTI A LA MILANESE. Стискао сам још дуго ту кутију у наручју, не знајући шта да радим с њом, немајући храбрости ни да је бацам ни да је однесем кући. Гледао сам престрављено господина Антона, финанца, који је стајао на једном бурету и бацао увис конфете.

Професоркамарина.од.срб

Прича која се црвени

Ноћ на отвореном мору у близини коралних спрудова. Проверавам свој пиштољ испод јастука. Да, све је у реду. Уколико дође до побуне морнара или уколико се појаве на броду људи Џоа Мамута. Треба само отворити мало више прозор на кабини: ноћ је тропска, запарна. Чује се крештање галебова. Треба да се наспавам. Сутра ме чека напоран дан.

"Хеј, Сам, како си израдио свој задатак?"

"Не знам. Ваљда ће бити добро."

"О чему ту може да се пише? То је блесаво. О чему си ти писао?"

"О томе како моја мајка одлази у Бакшу, ја је чекам крај реке, док ми црева завијају као у гладног курјака. Онда она долази. То је све. Описао сам осмех хлеба у њеној корпи."

"Сам, ти увек нешто фантазираш. Какав је сад то осмех хлеба? Шта ти то значи?"

"Тако. Ваљда мирис хлеба. А о чему си ти писао?"

"О томе како се пече хлеб. Како се моја мајка попне на таван, донесе брашно, знаш већ, стави у пећ хлебова и после их извади. Ето. Сви смо писали то исто. Ти се једини правиш важан."

"Гал, мени се јако пишки, али сам лењ да се покренем. Овде у хладу тако ми је лепо да нисам у стању да пођем до вецца."

"Иста ствар. Буквално ћу се упишкити. А ти се опет правиш фин. Вецца! То се зове заход или клозет, или: тамо где и цар пишки пешке!"

"Звоно ће да зазвони и ми ћемо се упишкити. Тачно тако. Барем са мном тако стоји ствар."

"Окрени се на страну и пишки овде. Ја ћу те заклонити."

"Мислио сам већ о томе. Али могла би нека девојчица да наиђе. И имам утисак да ми не би потекло."

"Ти се, наравно, опет правиш важан. Али свеједно. Ево ти руке и покушај да се придигнеш. То ти не помажем зато што сам ти ја једини друг у целој школи, него зато што се и мени пишки. А ако звоно зазвони, онда смо готови..."

"Сам, ти мокриш као коњ. Чини ми се да пишким већ читав сат." "Да ли је већ звонило?"

"Није још, али то је, по свој прилици, нека забуна. Можда је госпођа Риго спречена неким важним послом или је већ и звонило а ми нисмо чули."

"Где су остали? Видиш ли остале? Чујеш ли неки глас?" "Не знам тачно. Имам утисак да су већ ушли. Забога, зар ти, Сам, не знаш да прекинеш. Једноставно - заустави чесму. Заврни славину. Ја кад пишким па неко наиђе, једноставно се направим да нешто тражим у жбуну или иза дрвета, а кад тај неко прође, ја поново отворим славину и довршим. Зар ти се то никад није догодило? Ти пишкиш а нека од девојчица наиђе. Или госпођа Риго. Или било ко."

"Гал, хајде, ти иди. Ја не могу на час овако. Морам да испразним бешику, и ту нема друге."

"Сам, зар ти не можеш мало да се натегнеш?"

"Иди ти. Ево, имам утисак да ће водопад да се смањи. Али све ми се чини да се мени још пишки. Ево, сад ми је лакнуло..."

Одједном ми са ужасом улази у свест ја ово сањам, ја ово сањам и топла ме течност облива у пределу бедара. Господе, шта ће рећи на то моја мајка. А тек Ана! Цео ће ме месец задиркивати, а можда ће и испричати неком. Морам само да проверим колико сам се сквасио. Можда није допрло до чаршава. У том случају, ствар је спасена. Обући ћу панталоне на мокре гаће, па ће се осушити у школи. Придижући се рукама на бок, опипавам дланом чаршаве. Ужас! Лежим на големој локви која се шири. Колико сам пута већ рекао у себи да ми се то више неће догодити. И увек сам успевао да се пробудим у последњем тренутку. Скоро увек. А сад ме преварило. Стварно, морао бих да се стидим. И како се само нисам сетио. Смешно. Пишкити читав сат у школском дворишту. Дете од две године могло би да схвати да је то сан. Сигурно је то због оног проклетог горког чаја што смо га јуче цео дан пили.

Нагињем се према мајци и шапуњем јој на уво, тихо да Ана не чује: "Мама, ја сам се упишкио." Она се полако буди, не схватајући у први мах моје речи.

"Сањао сам да сам у школском клозету па сам се упишкио."

Она полако, још у полусну, опипава руком чаршаве испод мене, затим, нашавши локву, почиње да се смешка. Узима сат са нахткасне и приноси га уву да провери није ли стао.

"Треба да се пресвучеш", шапуће ми заверенички.

"Време је да се спремиш за школу." Затим полако, како не би пробудила Ану, устаје из кревета, отвара ормар и даје ми да се пресвучем. Нека прљава јесења зора, влажна и мргодна, улази полако у нашу собу. Помисао на устајање, на кишу, на школу делује на мене поразно. То нагло буђење из сна, та срамота којом ми се сан наругао и којом ми се осветио, још више ме убија. Одлазим с мајком у кухињу и она ми посипа из лонца мало воде којом трљам очи и нос. Сад ми је већ боље. Пребродило сам срећно прљаву, млаку реку која се простире између сна и живота. У тело ми се увлачи нека животињска топлота и већ видим себе како трчим бос до школе, како улазим и, прокисао и смрзнут, седам крај пећи, немо, пун значаја због сажалења које ће изазвати моје босе ноге и моји прокисли дроњци. А после, када се осушим, и када будем седео на свом

месту (ноге ми се не виде, а руменило из руку ми је одбегло као да сам навукао беле рукавице), поново ћу задобити свој ореол првака у разреду и седећу с том круном, мудра држања као сова, док ће госпођа Риго читати најбољи задатак (мој), гласом узвишеним и распеваним, а затим ће наступити у разреду тишина, док госпођа Риго не буде дошла к себи од узбуђења и саопштила да ће тај задатак дати да се штампа у Добром пастиру, због његове поучности и његове надахнутости.

Професоркамарина.од.срб

Серенада за Ану

Чуо сам неки жагор под прозором и помислих да су дошли да убију мог оца.

А онда је виолина довела све у сумњу и ослободила ме страха. Тај који је свирао под нашим прозором није био виртуоз, али је, очигледно, био заљубљен у моју сестру Ану. Виолина је имала глас скоро људски. Неко је, до ушију заљубљен у звезде, у моју сестру Ану, певао стидљиво, трудећи се да да свом гласу што већу мушкост и дубину. Ипак је то певање личило на шапутање: Зашто је Господ створио љубав... Зашто су ноћи...

Онда Ана најзад пронађе шибице и ја је видех при тој светлости, као у магновењу, како стоји иза завесе, у белом. А када се вратила и поново легла, зачух како моја мајка, дирнута, скоро пословично рече:

"Ана, запамти то једном заувек. Када се неком држи подокница, онда треба запалити шибицу. То је знак отмене пажње."

Смирен мајчиним гласом, ја сам поново тонуо у сан као у шуму мириса, као у зелену ливаду. Ујутро смо нашли у прозору гранчицу јабуковог цвета, сличну сребрној круни, и две-три разбуктале црвене руже. И још пре него што нас је (сутрадан у школи) питала учитељица: "Који је то магарац газио ноћас по башти", ја сам још ујутро, тако рећи по мирису, препознао цвеће из баште госпође Риго, јер ја сам везивао руже, подсецао јоргован.

Нисам хтео да кажем да је - судећи по гласу - тај магарац што брсти руже био господин Фукс млађи, обућар, заљубљен крадом у моју сестру Ану. Ана, реци, да ли сам све то измислио?

(Цвеће и мирисе.)

Ливада, у јесен

Отишли су циркусанти, "атлете" и мечкари, јесен је на измаку. Ту на Малом пољу или на Грофовом запећку, како га још зову, остали су још само трагови њиховог боравка, утабано поље и згажене траве. Насред ливаде налази се јама, дубока скоро метар и јасно видљива међу разгаженим кртичњацима. Ту је још недавно био забоден шаторски јарбол, при дну широк и нетесан, а при врху танак и витак; на њему барјак. Око јаме изровано земљиште, сасвим голо, назире се иловача извучена из дубине. Није то она јама од прошле или претпрошле године, како би се могло помислити. Јер циркуси долазе и одлазе, мали провинцијски циркуси састављени од Цигана и мађионичара, од пеливана и "атлета", сваке године, с јесени, као последње славље лета, као неки смешни пагански празник.

Али то никад није иста дружина нити исти шатор, па ни исти јарбол. Она јама од прошле године, она у којој је тада био забоден стуб шатора, сад се уопште не види и не би се могло рећи где је била, јер та је јама већ зарасла као рана, само још темељитије - није од ње остао ни ожиљак; прекриле су је земља, траве, корови. А и ова ће ускоро нестати, подлокана кишом и затрпана земљом, затим ће је неко време скривати снег, а кад дођу пролећне млаке кише и пљускови, затрпаће је земљом и покрити травом, као да је никад није ни било. И неће бити ни трага од јесење свечаности која је овде цветала под ружичастим шатрама.

И нигде више шареног вашара, нигде пеливана, нигде кикота мајмуна и барикања тромих слонова. Циркус је отишао, изненадно као што је и дошао.

Једног јутра, рано, пре изласка сунца, мишићави младићи у морнарским мајицама, који су ту данима изводили своје вештине од којих је свима застајао дах, повадили су кочеве, поскидали жице и конопце, оборили ружичасти шатор и горди јарбол са заставом. Затим су све то спаковали хитро и умешно у своје дрвене кућице, сличне великим лађама. Онда су кренули, тихо, као да се крију, точкови кућица су шкрипали тужно, а кроз прозоре, поред замахнутих завеса, могло се видети како послују око ручка чаробне жене-рибе, док се из димњака дизао плави дим, једва видљив у јутарњем плаветнилу неба. Животиње су рикале у кавезима, само се слон вукао иза поворке, достојанствено и лењо, хладећи се својим големим ушима.

Сада, тек дан-два по одласку циркуса, поље још носи свеже трагове свега онога што се ту збивало. По том широком простору, ширем од круга који је покривао шатор (по изгажености земље јасно се виде његове границе), леже по земљи још светли поклопци пивских флаша, разбацани без реда, оперважени по ивицама танком чипком, као цветови, расквашени опушци цигарета, огризине јабука, већ зарђале коштице од воћа, згажени фишеци од сладоледа, трагови коња и људи, сасушени брабоњци циркуских звери, коре хлеба, листови старих новина на којима су седели гледаоци, истргнуте странице из

ђачких свезака с цртежима, кутије од цигарета, од шибица, разваљене кесе од хартије по којима шетају мрави.

На месту где је стајао стари космати циркуски коњ, "пони", земља је изрована копитима, трава искорењена, само се још нађе покоја влат згажене и измуљане сламе, сасвим потамнеле. Мало даље, виде се трагови негдашњег шатора за

мајмуне; четвртасти плато, из којег још вуре, по угловима, грубо тесани клинови од храстовине, с горње стране ољуштени ушицама секире. Мада је прошло тек неколико дана од одласка циркуса, траве се већ местимице исправљају, као зелене челичне опруге, накнадно, чудесно, као да је тек сада сишло с њих људско стопало или коњско копито.

Изван овог утабаног поља, траве су густе, миришљаве, измешане с касним пољским цвећем, модрим и жутим, с напуклим звончићима и свакојаким коровом који буја победнички, давећи својим пипцима, при врху већ зарђалим но не мање снажним, нежне стабљике цветова и модрозелених трава. Ово је последњи замах трава, последњи срк корења. Боквице су истуриле своје потамнеле стабљике окићене гроздовима, лишће корова почело је по ивицима да тамни и да се набира, претварајући се при врху у канџе које продиру једна у другу. Води се ту нека за око невидљива борба, неко бујање из којег стрче победничке сабље корова и њихови дуги пипци, а цвеће, погођено том незаситом навалом прождрљивих трава, буја последњом снагом, некако претерано мирисно. Опијени и понесени тим мирисима, тешким и измешаним, и тим бојама, збуњујуће испреплетеним, пчеле и инсекти зује безглаво по том миришљавом разбојишту, сударају се са зунзарама и осама, са лажипчелама и лептирима. Понеки скакавац, поднадуо и тежак, и сам боје листа који вене, пролети шумно преко ливаде, затим падне, онако тежак и тром, у густу заплетеност биља, као дивљи, зрели плод.

Тако изгледа ливада, пуста јесења ливада после вашара...

Одједном, са запада, израња из трава мој отац, замахујући високо својим штапом, и застаје на самој ивици утабаног поља, тамо где је био шатор с мајмунима. Сагнувши се, он почиње својим строгим и зналачким погледом да испитује на цвећу погубни учинак јесени. Онда му се поглед зауставља на парчету згужване хартије која сасвим стрчи из ове ботанике и одудара својим бледим мртвилком од бујне живости јесењег зеленила. Прво је додирну шиљком свог штапа, као што птица додирује кљуном непознат плод, затим се сагну и рашири је, па онако кратковид, не дижући је са земље, поче да сриче са ње готска слова. Била је то страница истргнута из неког немачког кувара којим су се, без сумње, служили циркусанти и "атлете", како би сачували гумену еластичност свог тела и челичну снагу својих мишића: Умак од киселице. Врти главом мој отац, с изразом љутње и презира, јер се, очигледно, не слаже са овим немачкимкуваром, чија се бесмисленост сада, у овим ратним данима, најтрагичније осећа. А мој отац има опробан рецепт за киселицу која се справља без масти, само с водом и сољу, наравно с додатком неког ароматичног биља и зачина, доступних сваком, но чија имена још чува у

тајности. Ето, зато се он сад мршти, зато наставља да чита с ироничним осмехом на уснама. Затим, понесен текстом, који га само још више уверава у предност његовог начина, он окреће другу страну, не обраћајући пажњу на већ стврдлу скраму људског измета који се нахватао преко готских слова - дијагонално. "Хе!" кличе мој отац, "ето вам, господо, вашег милерама! Ето вам вашег готског умака!" И, задовољан због те мале освете, он се усправља, затим једним прецизним покретом мачеваоца набада ту страницу на шиљак свог штапа, како би још неко време могао да је има уза се, као подсетник. Онда поново закорачи у високе траве, стискајући под пазухом свој хербаријум (HERBARIUM PANNONIENSIS), у којему су лежали, као скупоцене марке, пресовани цветови и узорци ливадског биља: красуљка, богородичине траве, жалфије, шафрана, *Gypsophila peniculate*...

Професорка Марина.ОД.СРБ

Вереници

Било је то у време када његов отац још није пио (заправо између два Велика Опијања, како је касније говорила његова мајка) и када он, Андреас Сам, још није служио код сељака. Било је то, дакле, друге или треће године рата; дечак није имао више од осам, девет година. Седео је у колима опијен мирисом тек сакупљеног сена и гледао како сунце залази за хоризонт, црвено.

"Добар дан, гос'н Сам", рече сељак и скиде свој масни шешир. То је било, дакле, у време када господин Сам, то јест његов отац, још није пио.

Његов отац скиде свој шешир с тврдим ободом:

"Добро вече. Видите, сунце већ залази."

"Сутра ће бити ветровито", рече сељак. "Када је на западу румено после заласка, значи биће ветровито."

"Да, господине", рече његов отац и настави да хода за колима која су се тромо вукла. Дечак није знао да ли га је отац приметио. Осећао је вртоглавицу од сасушене дивље детелине и неку малаксалост. Одједном задрхта и згури се у сену. Отац и господин Херман говорили су о њему. Чуо је када је његов отац рекао: "Маните, постао је велики мангуп". Знао је да се ово односило на њега. Зато ништа није проговорио, само се још више завукао у сено на колима, скоро малаксао од густе опојности дивље детелине и камилице.

"Е, мој господине", рече сељак, "он ће ускоро почети да трчи за сукњама девојчица."

"Шта кажете?" рече његов отац. "Ускоро?! Он је, молим вас, пре неки дан учинио нешто тако да вам од срамоте не бих смео рећи." Дечак је одједном схватио да отац зна за оно. Али у свему га је највише заболело то што га је његова мајка изневерила. А била му је обећала да неће казати оцу ништа. Ако се ствар не понови.

"Кажем ја вама, господине..." рече сељак, но дечак је био зачепио уши рукама да не чује шта причају. Хватала га је несвестица од сасушене камилице и од - стида.

А ево како је све то било. Та проклета ствар због које је сада морао да црвени. (Да останемо при трећем лицу. После толико година, Андреас можда и нисам ја.)

Играли су се жмурке у дворишту господина Сабоа, Јулијиног оца. То је било у суботу, после школе. Док је Фаркаш бројао, крили су се заједно, по паровима: Ото и Марика, Емика (Јулијина сестра) и Оскар, Јулија и Анди. Он је већ одавно био загрејан за Јулију. Ишли су у исти разред и били су најбољи ђаци. Он међу дечацима, она међу девојчицама. Она је имала лепши рукопис од њега и одговарала је брже, а он је лепше цртао и писао боље саставе. Анди је често

одлазио к њима, јер је његова мајка плела џемпере од ангорске вуне за госпођу Сабо и њене кћери. Зато је он често навраћао до њих, нарочито зими, да нешто позајми за јело. Застао би на вратима и рекао:

"Хваљенисусимарија", и одмах додавао: "Моја је мама замолила госпођу Сабо да, ако имате и ако вам није тешко, да нам онда позајмите кило хлеба. Може и старог. Моја се мама унапред захваљује и каже да ће идућег лета да одради све оно што смо вам дужни." Онда би узимао хлеб завијен у ланени убрус, захваљивао (још једном), и одлазио трком да обрадује своју мајку. Али се никад није задржавао у кући господина Сабоа.

"Написаћу ти једно писмо", рече он шапатам.

Лежали су у појати, на слами. Из дворишта је допирао до њих Фаркашев промукли глас: педеспет, педешес, педеседам, педесосам...

"Знам о чему ћеш ми писати", рече она.

"Не знаш", рече он.

"Знам."

Морали су да заћуте. Чули су како су зашкрипала врата на појати.

"Ето неког у слами", рече Фаркаш.

Знали су да их не види. Онда је настала тишина. Знали су и то да је Фаркаш још ту и да ослушкује. Затим су чули његове кораке на шљунку испред појате. Није затворио врата.

"Не знаш", понови он.

"Знам", рече она.

"Даћу ти га сутра у школи. Ставићу га у веронауку. Страна тринаеста."

"Зашто тринаеста?"

"Тако", рече он.

"Добро", рече она. "Али знам шта ће бити у том писму."

"Закуни се да нећеш рећи ником."

"Добро", рече она. "Али знам шта ће бити у том писму."

"Не знаш", рече он. "Када писмо прочиташ, спали га, а пепео раздувај."

"Зашто?" упита она.

"Тако", рече он. "Да се не би могло прочитати шта је писало."

"Већ су их све пронашли", рече она.

"Ти идеш прва", рече он. "И кажи да си била у штали."

Она склизну низ сламу и потрча. Тек кад је чуо њен звонки смех на дну дворишта, и он се спусти низ сламу.

Идући круг, бројаница је испала на њега.

Но после су се, као по договору, поново нашли на истом месту.

"Знам што ће бити у оном писму", понови она. Имала је плетенице исте боје као слама, прћаст пегав нос и велика уста. Мирисала је на сасушену дивљу детелину.

"Хоћеш ли сада?" рече он. Једва је могао да изговори. "Хоћеш ли то сада?"

"Ја се бојим", рече она.

"И ја", рече он.

"Закуни се да нећеш рећи ником."

"Кунем се", рече он.

"Ја се бојим", понови она.

Лежали су сасвим једно уз друго. Она је зажмурила. Он ју је пољубио. Имала је рупицу на образу и пегав прћаст носић. Мирисала је на дивљу детелину.

"Ја се бојим", рече она.

"И ја", рече он.

Једном су се дуго задржали у слами и Фаркаш их је затекао.

"Анди и Јулија су муж и жена", рекао је.

"Није истина", рече Анди.

"Они су муж и жена", понови Фаркаш. "Они су стално заједно."

"Између нас нема ништа", цикну Јулија.

"Зашто онда црвениш?" упита Фаркаш. "Зашто онда црвени кад између њих нема ништа?"

Јулија поче да плаче и тиме издаде ствар. После је све кренуло наопако. Анди је био јачи од Фаркаша и зато га је ошамарио. Фаркаш је отрчао и пожалио се Ани, Андијевој сестри.

Зато је Анди био решио да се не врати кући на вечеру. Ни сутра на доручак. Да се никад више не врати кући. Преко лета ће ловити рибу у реци, а зими ће ићи од села до села и помагаће сељацима. А када скупи доста новца, купиће чамац

и отићи ће своме деди, на Цетиње. Или било где. Постаће гангстер или детектив. Свеједно.

До мрака се крио на обали реке, онда је захладнело и он је почео да дрхти. Од хладноће и од страха. Сада га мајка и Ана сигурно траже свуда по селу. Можда ће му мајка умрети од жалости ако се он не врати кући пре мрака. Зато је решио да одложи своје путовање и да дође ближе селу. Чуо је Анин глас, који га је дозивао. Одазвао јој се.

"Дођи кући", рече Ана. Но није смела да приђе врбаку у којем се крио, јер је знала да он држи каменицу у руци. "Изађи, нећу рећи мами."

"Шта имаш да јој кажеш?" рече он.

"Нећу јој рећи да си Јулијин вереник."

"Кажи мами да се ја никад више нећу вратити кући", рече он, и осети како му се стеже срце од жалости.

"Мама ће плакати", рече она.

"Зар си јој рекла?" упита он.

"Нисам", рече Ана. "Богами, нисам."

"Ако јој не будеш рекла ништа, нећу ићи у Сан-Франциско. Ни у Црну Гору."

"Нећу јој рећи", понови Ана.

Уто стиже и његова мајка и поче да га дозива. Андреас обриса очи, удахну дубоко и изађе из скровишта. Онда шапну Ани: "Важи, само немој рећи ништа о ономе."

Али његова би мајка увек приметила када је плакао.

"Зашто је плакао мој мали?" упита његова мајка.

"Нисам", рече он и оте му се један уздах као после плача.

Онда поче да плаче. Сети се како би било његовој мајци да је побегао у свет.

Ана је хтела да му помогне:

"Хтео је да бежи опет у Сан-Франциско. Или у Црну Гору, деди."

Сад је већ морао да призна да је плакао. И да каже и зашто је плакао. Наравно, ни за шта на свету не би признао да је постао Јулијин вереник и да је спавао с њом у слами. Рекао је само оно што се морало рећи: крио се у појати са Јулијом, а Фаркаш га је због тога задиркивао. Онда га је он одаладио. То је све. Да су га ставили на точак или да су му запалили шибице под ноктима, не би од тога више признао.

И био је уверен да је његова мајка поверовала у то и да јој Ана није испричала ништа. Да је постао Јулијин вереник и све остало. А сад, ето, управо је схватио да његова мајка све зна, па чак да је рекла то и оцу, јер иначе зашто би његов отац рекао да је он (Анди) пре неки дан учинио нешто што се од срамоте не може ни рећи?

И зато је сада зачепио уши рукама и зажмурио, зато му се чинило да ће умрети од стида и жалости. Био је скоро малаксао од густе опојности дивље, тек сасушене детелине.

Када је отворио очи, видео је како његов отац, онако висок, са штапом у руци, са својим тврдим црним шеширом, заостаје за колима и како се оцртава на пурпурном хоризонту.

Професорка Марина.ОД.СРБ

Замак осветљен сунцем

Изгубила се Наранца, најлепша међу кравама у селу. И он је мора наћи по сваку цену, макар трагао за њом целе ноћи. Господин Молнар не би му то опростио. Наранца је најбоља међу кравама господина Молна-ра. Зато ће морати да претражи целу шуму, па и даље ако треба. Рећи ће Вирагу да потера са својим и краве господина Молнара и нека му каже: "Наранца се изгубила. Као да је у земљу пропала." И нека још каже: "Анди моли господина Молнара да се не љути на њега. Он ће све учинити да пронађе Наранцу, јер он зна да је Наранца стеона и да је то најбоља крава у целом селу. Али, ето, као да је у земљу пропала." И нека још каже: "Анди је поручио да уколико не нађе Наранцу до сутра ујутро - нека га не чекају. Он ће отићи у свет, неће се више никада вратити у село. Нека се господин Молнар не љути." А госпођи Сам, његовој мајци, нека каже да не плаче. "Анди је отишао у свет, јер је изгубио Наранцу." Само нека то каже опрезно, његова би мама могла иначе да умре, на месту. Зато боље нека каже само: "Анди је изгубио Наранцу. Неће се вратити док је не пронађе." Тако ће рећи Вирагу. И он је њему, Вирагу, помагао увек када би му се изгубила нека крава.

А шта ће рећи господину Молнару ако нађе Наранцу, па је дотера кући касно, у дубоку ноћ, као прошли пут? Рећи ће му како је Наранца пасла ту у близини са осталим кравама, па је у једном тренутку нестала, као да је у земљу пропала.

"Да ли ти уопште чуваш краве?" рећи ће му господин Молнар. "Да ли ти уопште чуваш краве, реци! Шта ти то заправо радиш у шуми, а?"

"Ништа, господине Молнар", рећи ће му. "Знам да је Наранца стеона и никад је не пуштам да се одвоји од осталих крива. Али, ето, као да је била у земљу пропала." Тако ће му рећи, ако је буде нашао.

У том тренутку дечаку се учини да чује како негде у густици пуцкета грање и он застаде, задихан.

"Наранца! Наранца!"

Ослушноу је, зауставивши дисање.

Негде у даљини чуо се чобански рог. Он схвати да је у шуми већ почео да се хвата мрак, ускоро неће моћи више да разабере стазу.

"Динго", рече дечак, "где је Наранца? Реци, где је Наранца?"

Пас је стајао пред њим и гледао га немо.

"Динго, шта ћемо да радимо?" рече дечак.

Док је говорио псу, гледао му је право у очи и пас га је разумео. Завртео је репом и зацвилео, накрививши главу.

"Ако не нађемо Наранцу ускоро, нећемо се враћати господину

Молнару", настави дечак да разговара са псом, који је ишао испред њега цвилећи.

Ишли су уском зараслом стазом у правцу Царског дуба.

"А ти ћеш са мном", рече дечак. "Господин Берки се неће много љутити што сам те повео. Он зна да си са мном и да ти неће ништа фалити. Замисли како би било да ти мене оставиш?" рече дечак. "Тек, вратиш се једног дана и залајеш пред кућом. Сви би рекли: Анди се, изгледа, неће никада више вратити. Наравно, не би то рекли гласно пред мојом мамом и Аном. Само би сви тако помислили кад би се ти једног дана вратио сам у село." Пас застаде и поче да њуши.

"Госпoде", рече дечак, "помози ми да нађем Наранцу."

Динго зацвиле и дечак схвати да је то био свеж зечји траг или лисичја јазбина. Једва је још могао да види пса који је цвилећи ишао кроз густиш.

"Зато ћемо ти и ја заједно у свет. Јер, замисли, шта би било да се ти вратиш сам, а моја мама и Ана и господин Берки и сви стоје пред тобом и питају те прекорно: Динго, где је Анди? Моја би мајка одмах препознала по теби да сам ја мртав, па би се срушила, а Ана би почела да чупа косу. Господин Берки, мој рођак, почео би да их теши и рекао би: Забога, госпођо Сам, не будите луди. Какав је то доказ, молим вас, да са Андијем није нешто у реду? Динго се једноставно вратио, јер је огладнео, или га је Андри сам отерао. - Тако би рекао господин Берки и не би се љутио, јер би и сам био сигуран да сам ја мртав, или да су ме заробили друмски разбојници, или ме растргли вукови или ме заробила шумска вила. Али он би се претварао да му ништа од тога није пало на ум, јер би му било жао моје маме и Ане... А шта би он, заправо, мислио о теби, а? Ту пред свима не би ти ништа рекао, али када бисте остали насамо, он би те презрео, можда би ти чак пљунуо у њушку, зато што си ме напустио. Ја знам да ти то не би никад учинио, али само тако кажем. Сећаш ли се оне књиге Човек, коњ, пас, коју сам читао прошле јесени? Сигурно се сећаш, читао сам је док смо чували краве уз Римски друм. После сам је причао свима, и Вирагу, и Лацики Тот и Бели Херману, свима. Е, добро, сећаш ли се како су били верни једни другима, сети се само. Цео им Дивљи Запад није могао ништа... А ако би нас напали вукови? Ти можеш да се обрачунаш бар са два. А ја?

Шта мислиш, колико вукова могу да убију Анди и Динго када остану заједно у шуми? А ако нас ухвате друмски разбојници? Ти ћеш ми одвезати конопац док они спавају. После ћемо већ лако. Они ће бити на спавању, а ја ћу се домоћи једног пиштоља. Не, два пиштоља. У сваку руку по један. Мислиш ли ти да не знам да рукујем пиштољем? Ја мислим да ти у то не сумњаш. А после ћемо их одвести у полицију. Они ће се чудити и дуго ће нас испитивати. После ће позвати моју маму и госпођу Риго, моју учитељицу. Моја ће мајка бити јако уплашена, јер када је зову у полицију, то значи или да сам ја нађен мртав или

да сам учинио неки велики преступ. А они ће јој честитати и рећи ће јој да сам ухватио најопаснију и најкрволочнију банду друмских разбојника, за којима је расписана потерница и за којима се годинама већ узалудно трага. Онда ће јој предати награду. Огромна сума. Да је три дана и три ноћи бројиш, не би је избројао. Али толику суму не дају у руке деци, макар и разоружали најопаснију банду друмских разбојника. Госпођа Риго је ту да изброји паре и да јој кажу како је по закону дужна да оправда све моје изостанке. А сутрадан, у школи, рећи ће: Анди, устани. Онда ће Лаци и Вираг да помисле како ће им учитељица рећи да идем и донесем из баште шибу којом ће ме после испрашити. Уместо тога, она ће казати: Децо, Андреас Сам, ученик наше школе, ухватио је најопаснију банду друмских разбојника. Наравно, рећи ће да му је помагао и његов пас, звани Динго. А Јулија Сабо ће заплакати од узбуђења кад се сети шта ми се све могло догодити."

Говорио је већ гласно. Осим пса, није било никог ко би га могао чути. У шуми је већ било мрачно, само се изнад високих грана дрвећа помањало тамноплаво небо. Ишао је кроз шибље, за псом, заклањајући лице рукама. Босим је ногама газио час по маховини, час по свелом лишћу, или би нагазио на суварке који су му пуцкетали под ногама. Говорио је гласно, јер је шума одједном почела да шуми хиљадама трептаја и дечаку се чинило да је све заувек изгубљено. Нигде није више чуо глас чобана, а далеко мукање крава већ је давно било замрло. Сада је већ Вираг сигурно отерао краве господина Молнара и већ му прича, онако како му падне на памет, јер још нису били успели да се договоре. Сигурно му је испричао све најгоре, издао га је. Као што га је издао и прошле године, када је он, Анди, јахао на Земички, па је господин Молнар то дознао и запретио му да ће га отпустити. Дакле, тај Вираг је узео лепо и све испричао: како су чували у Грофовској шуми, како су наложили ватру и како је он, Анди, причао свима Капетана Сребрног звона. После, када су хтели да притерају краве ближе, јер се сунце већ било клонило западу, а чобани из Бакше и Честрега већ терали кући, онда је Анди приметио да му нема Наранце. Сигурно ће га господин Молнар питати и то - пре колико је времена, отприлике, Анди последњи пут погледао где су му краве. А он ће, тај сметени Вираг, Циганин, рећи да су се он и Бела Херман договорили како ће тог дана Бела да чува и своје и Андијеве, то јест господин-Молнарове краве, а да ће Анди довршити Капетана Сребрног звона и после им га испричати. Ето, тако ће рећи Вираг. Када је Бела Херман рекао да му нема Наранце, он је само послао пса да је потражи и наставио одмах причу тамо где је стао: како је Мелескиња ушла у бродску кабину и рекла Алехандру Хијавенту да ће се отровати, из љубоморе. На длану је држала једну малу белу пилулу, а очи су јој блистале сјајем Карипског мора...

"А шта бисмо урадили", рече дечак гласно, говорећи псу за чијим је цвиљењем ишао скоро наслепо, "шта бисмо урадили када би нас зачарала шумска вила? Видиш, добро је што си ти са мном. Колико је мени познато, ни шумске виле ни вештице немају моћ да зачарају псе. Зато би ти, чим бисмо угледали замак, застао мало иза мене да видиш шта ће се све догодити. Немој се чудити, можда ћемо за који минут угледати такав замак. Само немој да се уплашиш. Ако то

буде леп, старински замак, попут оног грофовског, тамо иза Царског дуба, и ако буде осветљен, онда је то замак шумске виле. Мислиш да ћу побећи? Ни по коју цену. Можда је она и Наранцу одвела само ради тога да бих је тражио, па да паднем у њене мреже. Када је угледам, правићу се да не знам да је она шумска вила. Само ћу је поздравити лепо, учтиво, и питаћу је: да није госпођица изволела видети једну стеону краву боје наранџе. Она ће се, то да знаш, само смешкати да би ме завела, и кренуће према замку, тобоже постиђена. А знаш ли како ћу је најсигурније познати? Биће сва у белом, као у свили, само нешто још финије и провидније. Јер виле се увек облаче у бело. Ја ћу онда да се правим као да ништа не примећујем, само ћу лепо захвалити и наставићу да идем даље, уколико будем могао. Ако се пробудим, то је онда сан. А ако се не пробудим, а не будем могао да идем - то значи да сам зачаран. Онда ћу остати код ње неко време, ти се нећеш љутити. Вратићеш се и покушаћеш да објасниш мојој мајци и господину Беркију да ја нисам мртав - зачарала ме шумска вила. Да не брину. Ја ћу остати тамо годину дана, можда и две. А знаш ли, Динго, колико је то опасно? За то се плаћа главом. Одатле још нико није побегао. Или зато што им је било толико лепо да им се у свести избрисала свака друга успомена, или зато што их је сустигла казна. Али ја ћу побећи. Ја сам вешт. Не знам још како, али ћу побећи. Због маме. Она ће знати да ја нисам мртав и чекаће ме. Само ти, Динго, немој ништа да се плашиш када будеш угледао замак, сав у светлости."

Онда се одједном мало раздани. Испред њих, као да је у шуми букнуо пожар. Дечак и пас застадоше за тренутак.

"Нашли смо ти Наранцу", рече Вираг. "Довели су је чобани из Бакше. Препознали су је."

Насред чистине, при светлости заласка, стајала је Наранџа, румена као вишња.

"То је најлепша крава у селу", рече дечак. "Зато су је препознали."

Одједном му би жао што су пронашли краву. Сетио се да би Вираг могао ипак да све исприча господину Молнару. А можда би у оном замку остао и целе три године.

Ливада

Ишао је обалом реке, ка Бакши. У ваздуху се осећао мирис озона помешан с мирисом већ презреле зове. Свежи су се кртичњаџи црвенели као красте. Онда одједном грану сунце. У трави плануше љутићи. Замириса камилица, поље постаде тешко од обиља мириса. Гледао је како његов пас гризе јагорчевину, док му се низ њушку цеде зелене бале. Онда и он леже у траву потрбушке, крај кртичњака који се испаравао као погача. Гризао је зубима стручак још влажне киселице. Био је босоног, у кратким панталонама од тамноплавог лана. Између прстију на рукама кориле су му се ранице од шуге.

(У то време још нисам ни помишљао да ћу икада писати приче, али сам помислио: "Господе, како сам немоћан пред овим цвећем!")

А у цепу је стискао два милиона плавих ратних новчаница, којима је требало да плати сумпор у шипкама. Пред лекаревом кућом трзао се на ланцу велики бернардинац. Био је бесан од преситости.

(Знао сам да ћу морати да лажем: два милиона, заправо, не вреде ништа.)

"Шта је, момче?" упита лекар. Био је у белом мантилу који је мирисао на ментол бомбоне.

Он пружи руку и рашири прсте: "Шуга", рече дечак. (Све то не може трајати вечно, мислио сам у себи. Нека се лекар позабави мноме пола сата, плус пут натраг, цела ова непријатност завршиће се најдаље за један сат. Кроз један сат, кроз пола сата чак, враћаћу се обалом Керке, а доктор, претварање, лаж и стид - све ће то бити прошлост. Све ће ми то бити иза леђа, као реп у бернардинца. Све ће то бити прошлост. А никад дотле нисам правио разлику између та два времена.)

Тада сам, тог дана код лекара, научио: када ти је мучно, треба да мислиш о ономе што долази после. То је као ливада у повратку.)

Лекар му написа рецепт, по навици, онда се предомисли и поцепа га и даде му две шипке сумпора умотане у целофан. Дечак онда покваси грло и врати се са ливаде којом је већ корачао у мислима:

"Колико вам дугујем, господине?"

"Колико имаш новаца?" упита лекар.

"Два милиона, господине", рече дечак.

(А већ је ишао ливадом и одсецао штапом главе звончића. Лекарева се вила и пас, и све то већ налазило иза њега. И да је хтео, није могао да то време поново дохвати - могао би се само вртети укруг као пас који хоће да дохвати свој реп зубима.)

"А шта се може купити за два милиона, младићу?"

"Не знам, господине."

(А знао је. Једно јаје. Највише толико.)

"Ништа", рече лекар.

(А он је већ био сасвим близу своје куће. Био је заправо већ на брвну и гледао је на тренутак како вода отиче, као време.) Ишао је, дакле, обалом реке ка селу. Ишао је као победник. У једном је џепу стискао два милиона плавих ратних новчаница, а у другом две шипке сумпора завијене у целофан.

И већ је видео: Ана, његова сестра, и његова мајка пред вратима. Ана крвари између прстију.

Баћиће шипке на сто и рећи ће:

Размутити у масти. Мазати увече, пред спавање."

Онда ће за тренутак заборавити (намерно), па ће се присетити. Баћиће новчанице на сто:

"Ово није хтео да узме", рећи ће. "То ништа не вреди. И он зна да то ништа не вреди."

Али пре тога: стајаће на брвну и гледаће како вода отиче.

Замишљао је своју мајку како мути сумпор у лименој зделици. Као жуманце. Дође ти да га поједеш.

Враћао се обалом реке ка селу. Победник над временом, још уве немоћан пред цвећем и ливадом.

Док му бишту косу

"Анди, остани после часа", рекла је госпођа Риго, његова учитељица. Није казала: Андреас Сам. Него само Анди... Значи опет ће морати да јој очисти кокошарник - има већ два-три месеца како га није чистио.

И док су сви лупали клупама, излазећи, он је седео као постиђен, и мислио је како ће га госпођа Риго позвати после посла да га нахрани. Наравно, он ће морати пре тога да се добро умије. Да очисти дрвцетом прљавштину испод ноката и да испере уста.

Али не може да не мисли на оно што долази пре тога, пре умивања.

Сасушени кокошији измет хвата му се за језик и улази му у плућа. Ноздрве му се слепљују од прашине. Мете и струже клечећи на коленима. Када више не може да задржава дах, подиже два црепа са крова и помаља главу. Његова рашчупана глава на дугом танком врату изнад кокошарника личи на дивљу печурку. Пљувачка му је густа и тамна као свеж кокошији измет.

После враћа на место црепове које је померио и излази натрашке, пузећи.

Када осети под ногама пречагу на лествицама, дохвата обема рукама стари лавор, напукао по ивицама и скоро без емајла, напуњен вршком стврднутим кокошијим изметом боје пепела. Олињаду кратку метлу наслања у угао клозета у дну дворишта, а измет просипа у ружичњак.

Јесен је, руже се већ круне. Беле се попадале латице на сувом лишћу.

Једна јаркоцрвена ружа букти као сунце на заласку. Њен мирис му на тренутак запахне ноздрве и дечак је додирне носом. Ружа се намах распада. Ваздух замирише на сушену алеву паприку.

Сада се умива у дрвеном кориту поред шупе за дрва. У почетку вода је бистра и у њој се беле облаци. Када се боље нагне - види своје лице. А дно је корита обложено тамнозеленим баршуном.

Урања главу у корито.

Кокошије ваши пливају по води.

А у устима му још увек укус пилећих батака са којих није добро очерупано перје.

После куца (не замишља; куца) на стаклена врата. Отвара му Атила, син госпође Риго, његов вршњак. Дечак гази по ћилиму босим ногама - ћилим је као дно корита, баршунаст. Постављају му вечеру у кухињи. Сто је прекривен карираном мушемом која мирише на загорело млеко. На таџиру чварци, мало већ сасушени. У порцеланској белој чинији - јабуке, румене, и једна наранџа.

Он је гладан, али не може да једе јер га посматрају. Преврће у устима масни залагај; премешта ноге испод стола. Не види, али зна - на бетону остаје влажан траг његових стопала. Биће му криво сутра, кад огладни.

Зажмури - наранџа личи на ружу.

Устаје и захваљује најљубазније.

Госпођа Риго ставља му у кесу чварке које није могао да поједе. И још му даје једну јабуку коју он, збуњен, ставља у недра.

Зажмури - наранџа личи на сунце при заласку. А код куће, мало затим: лежи у кревету потрбушке, го, само му глава вири испод јоргана. Његова мајка и Ана, његова сестра – бишту му косу. И шавове на кошуљи. И док му мајка пребира по коси, пуцкетајући ноктима, њега свладава сан, нагао као несвестица. Долази му, ко зна зашто, да заплаче. Али нема снаге ни за то. Осећа само мирис своје куће и свог јастука и долази му у свест она црвена ружа што се распала у ружичњаку. Та му ружа за тренутак блесне у свести таквом силином да, стиснувши очи као од јаке светлости, може да осети њен мирис - мирис алеве паприке.

И то је последње што још може да јасно разабере. Тај изненадни мирис и сјај. Тај румени блесак. Капци му се затварају, а сан, попут несвестице, нагло га уљуљукује.

Још чује само као из велике даљине, однекуд из ружичњака, глас своје сестре Ане:

"Где ти ње, где се завукла, проклетница! Чак под пазухо. Мислила је да је ту нећу пронаћи!"

Прича о печуркама

"Једноставно, овде их нико није тражио", рече дечак.

"Господе", рече госпођа Сам усхићено и изручи у траву шишарке.

Стајали су на пропланку, на самом излазу из Грофовске шуме. Сунце је обливало црвеном светлошћу сасушено лишће и борове иглице. Мирисало је на труло сено и на шумску смолу.

"Овде их нико није тражио", понови дечак.

Али се нико није померио с места. Стајали су и гледали као запањени. Свуда наоколо, по ивицама пропланка, расле су велике печурке, одозго сјајне и мрке као хлебови.

"Када смо овуда прошли, није их било", рече Ана.

"Да", рече госпођа Сам поучно, "вргањи могу да израсту за свега неколико сати. Нарочито после кише."

"Кад смо били код Царског дуба", рече дечак, "падала је киша".

"Да", рече госпођа Сам, "севало је са запада. Мора да је пљусак туда прошао."

"Имам утисак да је земља још влажна", рече Ана и загреба ногом слој трулог лишћа.

Али се још нико није померио да узбере гљиве. Стајали су и посматрали их. Чинило им се да гледају како израстају ту пред њиховим очима. Као да виде како сврдлају однекуд из дубине, попут неке чудне глисте, затим како се надима слој трулог лишћа. Онда се испод земље помаља мрка глатка капа, као тесто које се румени и надлази.

Прво су их брали пажљиво, откопавајући пристима слој влажног лишћа који је заклањао корен. Затим су одједном, јер им се учинило да би могао наићи неко, почели да их грабе, да их ломе и трпају у џак из којег су изручили шишарке. Већ су читаву јесен крстарили шумом, скупљајући шишарке које ће ложити зими а једва да су некад нашли по коју печурку.

"Ето", рече дечак, "господин Молнар устаје у три и иде негде далеко, мислим чак до Кестхеља. Печурке обично расту у дубинама шума."

"О овоме немој никоме да причаш", каже Ана с прекором у гласу.

"Немој одмах да се избрбљаш."

"Тако је", каже госпођа Сам. "Нашли смо их иза Царског дуба. Тако ћемо рећи."

"Господин Молнар каже да свако има своје место где бере вргање", рече дечак. "И то ником не казује".

"Само се бојим да их неко не открије", каже Ана. "Ово је сасвим поред пута. Довољно је да некоме сврати крава."

"Мораћу да питам госпођу Сабо како се суше", рече госпођа Сам. "Да направим залиху за зиму."

"Само се исецкају, овако, уздуж", рече дечак. "Затим се суше на белом чаршаву. Господа Молнар их суши на крову."

"На крову?" каже Ана сумњичаво.

"Да, на крову кокошарника", рече дечак. "Прво разастре чаршав, затим развије по њему исецкане печурке. Када зађе сунце, она их покупи. То је све."

Оне најмање нису побрали. Оставили су их да порасту.

"Дакле, ником ни речи", понови госпођа Сам. "Нашли смо их иза Царског дуба, ако неко пита."

"Што се мене тиче", рече Ана, "ја се нећу избрбљати."

"Некоме је довољно да види печурке па да одмах зна где су убране", рече дечак. "Само их погледа и већ све зна."

"Он то каже зато", рече Ана, "што ће се хвалити пред господином Молнаром и пред оним Циганином Вирагом с којим је почео да се дружи".

"Не знам само шта ће му тај Вираг", рече госпођа Сам.

Ишли су пречцем, преко влажних ливада. На западу, иза села, дизали су се облаци. Гледали су у те облаци. И ишли ћутке по влажној трави. Цак је прво носила господа Сам. Затим јој је помагала Ана. Анди је ишао испред њих, ријући свеже кртичњаке својим штапом од клена.

"Добро вече, госпођо Сам", рече стари Хорват. "Данас смо били вредни, а?"

"Добро вече, гос'н Хорват", рече госпођа Сам и премести цак на друго раме.

Старац забодје шиљак свог штапа у печурку која се докотрљала пред његове ноге.

"Гле", рече он, "чему ће вам ти отровни вргањи?"

"Како отровни, господине Хорват?" упита дечак.

"Саветујем вам, госпођо Сам", рече сељак, "да то што пре баците. И то не на моју њиву, него у реку, иза села... Госпoде, да нисам наишао на време, од ове би честите породице остао само онај луди отац!"

Госпођа Сам спусти цак на земљу и хтеде нешто да каже. Но не рече ништа. Само цимну дечака за руку и кренуше све троје ка реци.

Мачке

У јорговану иза куће дечак је пронашао четири слепа мачета. Мада је по њиховом цвиљењу схватио да их је неко одвојио од њихове мајке, која их сада сигурно тражи на другом крају села, плачући по крововима, ипак се понадао да ће их присвојити нека друга мачка, нека мачка уседелица, или нека мачка нероткиња или било каква мачка добра срца.

Треба признати: дечак је ушао у башту да краде рибизле. Лежао је полеђушке испод жбуна и разгртао лишће. Црвени су гроздови висили над његовом главом као минђуше. При дну су били попрскани ситним капљицама блата - синоћ је падала киша. Рибизла се налазила одмах уз живицу од јоргована.

Мачкицама се учинило, мада га нису могле видети, да им се то ближи неки огroman мачор. Нису знале да дечак краде рибизле и да успут уходи птице.

Пиштале су као сасвим мала деца.

Дечак утрча у кућу и стави у лименку мало хлеба и млека, затим тутну редом мачје њушкице у лименку. Оне су само пиштале беспомоћно, напрежући своје крмељиве капке.

То је било пред вече. Ујутро рано, пре него што је кренуо да истера краве господина Молнара, дакле врло рано, пође у башту иза куће да провери шта је с његовим мачићима, није ли их преконоћ усвојила нека мачка уседелица, нека мачка нероткиња или било каква мачка добра срца. Дрхтали су на роси, без другог знака живота.

Лименка је стајала крај њих, недирнута. Само је хлеб био набубрео, упивши млеко.

"Нема правде на свету", рече дечак у себи. "Ни међу људима, ни међу мачкама!"

Онда угледа крај себе један велик камен, подиже га и спусти нагло.

Једно маче цикну као гумена играчка, а глава му оста под каменом.

Само су му се шапице истезале и грчиле. Међу канџама би се тада појавила ружичаста лепеза. Када подиже камен, он угледа мачкину главу умрљану крвљу и једно златнозелено око испод напуклих капака. Дечак цикну и поново подиже камен.

Био му је потребан читав сат док их је све побио.

(Видећи га тако зајапуреног и престрављеног како дрхтећи стоји пред њим, као да му је позлило, господин Молнар му није рекао ништа.)

Сахранио их је тек увече, крај живице од јоргована. Заједно с мачкама закопао је и камен. Није ставио никакав знак.

Крушке

Сељак се пење на дрво и отреса крушке које шумно падају у траву. Оне зрелије пуцају, и из њих се излива њихова тамна утроба боје зрелих смокава. На њих се устремљују осе, опијене слашћу. Сељанке, које кисело миришу на зној, ломе крушке препланулим рукама, тражећи мање зреле, сочније. Један дечак, који је цело пре подне скупљао и везивао класје, приноси крушке носу, затим их загризе или баца далеко од себе да се не би сакупљале осе.

"Гле!" каже госпођа Молнар, дечакова нова газдарица, "овај мали Сам бира крушке, Боже ми прости, као пас, њухом. Мораћемо да га водимо у лов, са псима. Ионако имамо мало паса..."

Професоркамарина.од.срб

Коњи

Дечак је лежао полеђушке на дрвеном сандуку и зурio у облаке дима што су се вукли по таваници. Из дима би се каткад појавиле црне масне греде с којих се цедила чађ, сјајна и густа. Из лименог шпорета ветар би у налетима истеривао праменове дима, који би за тенутака залепршали око високог танког чунка, као грива. Уљаница напуњена петролејом и коломазом пробијала је завесу од дима, пуцкетајући. Расквашена иловача заударала је на коњску мокраћу. (Ту су пре неколико година били смештени коњи.) Иако је просторија била прекопана, и набијена нова као восак жута иловача, ипак је још заударало. Влага се пела уз земљане зидове и разједала их као киселина.

Напољу је падао снег, а ветар би кроз пукотине на прозору и испод врата убацивао прегршти игличастог кристала. У шпорету су цврчале влажне шишарке, као пљувачка на врелим уснама.

"Како не цркнете у овом диму!" рече војник трљајући очи заслепљене димом.

"Навикли смо", рече дечак. "Проширите ћебе овде доле, биће вам топлије. А и дима је мање."

Војник, бркајлија-трећепозивац, простре ћебе поред дечака и узе да крпи расквашено седло. Дечак је лежао поред њега на тврдом сандуку, завијен у очев стари капут. Дрхтао је и, затворених очију, само њухом, оштрим као у пса причара, у некој врсти болесног полусна, пратио шта се око њега збива. Мирис на киселе коњске мокраће, мирис влажне иловаче, као мирис свежег теста, трули мирис петролеја, свеза струја шумске смоле. Онда мирис штале што га унесе војник. (То је био један од коњушара који им је био додељен на квартир.)

Одједном зачуше како неко отреса снег са ципела пред вратима. То је био други коњушар. Помоли главу кроз одшкринута врата и рече, као да објављује пад Турског царства:

"Султан је пао!"

Дечак се усправи нагло. Војник забодје криву иглу у седло и журно изађе.

Дечак за њим.

Пламен уљанице залепрша по штали као преплашена буљина.

Султан је лежао на боку у танкој струготини, непомично. Очи су му биле тамнољубичасте, без звезде у њима. Само му је на челу још блистао сребрни полумесец.

"Султане!" лупи га војник по сапима. "Не дај се, Султане!"

Султан је лежао укочено, као свргнути споменик.

Онда старији војник рече:

"А сутра ће мајор да се дере на нас. 'Ајде ти докажи сад њему да нема сена. Укради - вели - измисли, роди га. А како да га измислиш, како да га родиш, сунце ли му!... Не сме, вели, да се краде, али коњи морају да имају сена. Макар ми, вели, сви поцркали. Одакле ти глава зна! Па сад, ето, убеди ти њега!"

Онда ритну коња цокулом у ребра. Султан само замахну главом, беспомоћно.

"И ова ће за њим", рече млади војник и удари Булу цокулом у сапи. Кобила се заљуља на својим танким ногама, али се не сруши.

"Ајд, убеди сад ти њега!" рече бркајлија жалосно. "Роди га, вели, измисли."

"Треба их подупрети", рече млађи војник. "Не сме мајор да их нађе овако."

Онда донесоше на брзину конопе и пребацише их преко греда на таваници, изнад кобиле. Један су јој коноп провукли иза предњих ногу, око трбуха, други испред сапи. Онда затегоше конопце. Дечак је држао уљаницу, заклањајући пламен прозоблим прстима.

За Султанов споменик морали су да позову неколико војника из суседства. Пребацише опет конопе преко греда, затим их провукоше испод Султановог трбуха и иза предњих ногу, као малопре. Војници почеше да вичу сложено "Ху! - Ху! - Ху!" и коњ се полако усправљао, крут и зелен као бронза.

Ујутро је дечак отрчао у шталу. (То је и пре некад била штала, а после је служила за шупу, где је његова стрина држала струготину за своју велику пећ.) У штали је било хладно, магла се била увукла под таваницу. Коњи су лебдели над земљом, као споменици у зимско јутро. Глава Буле почивала је, крута и опуштена на врату, сасвим на земљи и писала је губицом по струготини једну исту равну црту - ветар ју је љуљао тамо-амо. Султанова је глава остала закачена међу високим празним пречкама, где је стајала руковет влажног сена, изнад јасала, одакле се беласао његов угасли полумесећ.

Мајор је дошао мало затим, задихан, црвен у лицу од беса и хладноће.

Коњушари су стајали пред њим у снегу до колена, у ставу мирно, поднадули од несанице. Мајор им запрети преким судом. Писар састави записник, који му издиктира цивил-ветеринар. Онда мајор оде са својим посланим, псујући. Војници уђоше без речи у шталу и попустише конопце. Була се сруши у танку струготину.

Затим свргоше и Султанов споменик, као у револуцији.

"Цркни!" рече бркајлија. "Знао сам да ћеш цркнути!"

Стомак раге одјекну као бронза.

Војници онда натоварише мрцине на санке и одвукоше их на коњско гробље. Санке је вукла једна рага на којој се могло видети да ће и сама ускоро доспети тамо. За санкама је тапкао један дечак жалосна срца (кога су звали Анди) и један пас, кога су звали Динго.

Човек који је долазио издалека

Три дана и три ноћи су пролазили војници испред наше куће. Можете ли да замислите колико је то војника када три дана и три ноћи пролазе испред ваше куће без престанка! Ишли су пешке и на колима, на коњима и камионима. Три дана и три ноћи. А ја сам цело то време стајао у заклону од јоргована. Трећег дана после подне прошао је и последњи војник. Био је заостао далеко иза свих. Глава му је била завијена, а на рамену је носио папагаја. Тек када је прошао, извукао сам се из јоргована и изашао на улицу. Не бисте могли ни по чему приметити да су кроз село три дана пролазили војници. Осим, можда, по тишини.

Помало ми је већ било криво што нема ниједног војника да прође кроз село. Када вам три дана и три ноћи пролазе војници испред куће, већ почињете да се привикавате на њих. После вам се све чини тако пусто. Нико не јаше коње, нико не свира у хармонику.

Онда угледах на дну села како се из облака праšине помаљају нека кола и помислих да опет наилази војска. Но то су била једна једина, смешна мала кола. У њих су биле упрегнуте две муле (заправо мазге, како ће се касније видети). Прашина им је била толико изменила боју да су личиле пре на два миша него на муле или мазге. На два миша која су изашла из цака са брашном.

Како у селу није било никог ко би у то време стајао на улици и зурио у сваког ко наиђе, то се човек обрати баш мени. Рекао ми је нешто на неком страном језику, но ја га нисам баш најбоље разумео. Знао сам само то да када један човек и једна жена долазе из далека на тако малим колима, да им је сигурно потребна вода. Зато рекох:

"Сигурно долазите из далека?"

Знао сам да ће ме разумети. Отац ми је једном објаснио да се два човека који говоре различите језике ипак могу некако споразумети ако су људи добре воље и добре памети. У таквим приликама треба само говорити полако и мудро, и не треба, наравно, постављати тешка питања. Зато сам ја питао сасвим полако и сасвим једноставно да ли долазе из далека. При том сам још показао руком негде неодређено, у правцу одакле су дошли. Тиме сам хтео да подвучем значење својих речи.

"Младићу", рече човек силазећи с кола, "нека ти је довољно то да долазимо из далека и да нам се жури. Зато реци где можемо да напојимо ове мазге."

"А ја сам мислио да су то муле", рекох.

"Мада највише личе на мишеве. А што се тиче воде, можете да свратите у наше двориште."

Човек онда ухвати мазгу за уво и потера кола у наше двориште. Ја утрчах у кућу и рекох мајци да је свратио к нама један човек који долази из далека и

који говори тако да се човек може с њим лепо споразумети, мада је странац. Онда узех канту и донесох воде с бунара, који је био на углу. Како се наши рођаци нису били вратили из логора, то сам ја располагао двориштем и шталом. Рекох, дакле, човеку да може испрегнути мазге.

Док се он умивао (жена је и даље седела у колима), питао сам га да није, можда, успут срео негде мог оца. Јер када човек долази из далека, сигурно сретне успут много света. Рекао сам му да је мој отац висок, помало погрбљен, да носи црни шешир са тврдим ободом, наочари са гвозденим оквиром и штап са шиљком. "Одвели су га пре две-три године", рекох, "и од тада немамо никаквих вести о њему."

Човек ми рече тада да је заиста срео успут много људи, јер када човек долази из далека, сретне много света. "Било је међу њима", рече он, "и таквих са црним шеширом и штапом, па је, без сумње, неки од њих био и твој отац."

"Ишао је", рекох, "помало смешно, јер је имао равне табане." И онда га упитих није ли неки од тих људи које је срео са црним шеширом и штапом имао помало чудан ход.

"Можда је", рече човек, "неки од тих људи које сам срео био заиста дустабанлија. Када човек путује месецима, онда сретне сигурно и неког ко има смешан ход."

"Када је отишао од куће", рекох, "имао је на себи герок и тамне панталоне са светлим штрафтама. Косу је чешљао по средини и имао је високи оковратник од каучука. Нисте ли среди случајно успут једног таквог човека?"

"О", насмеја се човек - помисливши ваљда да сам неки велики лажов или шаљивчина - "збиља сам срео једног таквог човека. Носио је црни шешир са тврдим ободом, наочари са гвозденим оквиром, штап и све остало. Имао је смешан ход и носио је црни герок и панталоне са светлим штрафтама. Имао је висок оковратник од каучука. Било је то", рече, "пре равно четири године у Букурешту. Тај је човек био, младићу, јапански министар тешке индустрије!"

Из баршунaстог албума

1

...На шуму се беше нагло спустио мрак. Моја је мајка имала неко чудно предосећање, неку немирну слутњу, па нас повуче за руку. Цак са шишаркама теглили смо наизменце, не желећи да испустимо ту богату бербу, тужну бербу наше јесени. Моја се мајка није била преварила. Чим смо доспели надомак села, угледасмо светло у кући наших рођака: иза стакла се назирала аветињска светлост-луталица. Задрхтасмо. Да ли је моја мајка желела његов повратак? Да ли му њено добро срце беше све опростило? Зацело, јесте. Јер када уђосмо у двориште, не без сујеверног страха, и кад закуцасмо на врата госпође Ребеке, моја мајка устукну. Очекивала је, без сумње, да ће у кући затећи нашег оца, да ће наћи на окупу сву његову родбину, сад већ измирену заједничким патњама и крижним путем целог племена. Али у кући затекосмо само стрину Ребеку, и њен нам изглед не ули поверење. У први мах нисмо могли да дођемо до речи од запрепашћења. Господе, како се беше изменила!

Од некадашње њене косматости не беше ни трага ни гласа, црна пунђа њене косе беше спала, фитиљи њених зулуфа беху нагорели, као на пламену. Стајала је са тешким седмокраким свећњаком у рукама, и ми видесмо с чуђењем да је само у једном чираку горела бела стеаринска свећа, док остали краци беху празни. Тај свећњак с једном једином упаљеном свећом беше ту, без сумње, зато да нам својим уташеним пламеном, својом празнином, укаже на оно што ће нам стрина Ребека и сама саопштити (затресла је својом сасушеном главом, споро, достојанствено, с пуно значења, прво лево, затим десно, па онда поново, још спорије): нема га! Да ли то беше час олакшања или неми очај, који нас беше обузео? Мој отац - мртав! У сваком случају, ја сам према његовој смрти испољио потпуну сумњу. Био сам уверен да стрина Ребека не говори истину, мада су њен изглед и њени покрети главом имали призивак неке трагичности. Свеједно, мени је све то личило на велику подвалу, на жељу госпође Ребеке да отпише мог оца на најбезболнији начин - тим спорим махањем главе. Она нам се уносила у лице (јер беше постала кратковида), приближавајући нам уз сам образ пламен свеће, затим је то своје одречно махање главом поновила за сваког понаособ, и увек с другим призвуком пуним значења: мојој мајци с неком врстом искреног сажаљења, Ани са педагошким призвуком - сад опрезно, мала моја кузино! - а мени с неком потајном злура-дошћу: твоје ће веровање у његову бесмртност ускоро бити сасвим оборено, мали надувенко; време ће обеснажити твоју веру! Жмиркајући значајно, лукаво осмехнутих очију, док јој лице и уста беху скамењени, она је дуго држала пламен свеће крај мог образа и, загледана у моје зенице, махала је лево-десно својим великим носем. Да ли је било још неког значења у њеној пантомими? Шта се још крило у тим великим црним очима луђачког сјаја?

Све ми се чини да је тај злобни призивак потицао из жеље да ми се саопшти чињеница да мој отац не само што није умро као херој, с неком бесмртном реченицом на уснама, која ће се памтити и наводити као пример филозофског

држања и мудре хладнокрвности пред лицем велике смрти, него напротив, да је пред својим целатима... Ох, не сумњам. Зачело беше наслутио значење опаке игре у коју га беху увукли, и кад су га ставили на леву страну, међу жене и децу, међу болесне и неспособне за рад - (јер он је био све то истовремено, велики болесник и хистерична жена, жена бременита од неке вечне и лажне гравидности као од неког големог тумора, а био је и дете, велико дете свога доба и свога племена, као што је био и неспособан за рад, за сваки рад, физички и умни подједнако, јер се кривуља његове генијалности и његове активности опасно извијала и доспевала тако, у својој кружној путањи, до полазне тачке, до апсолутне нуле, до своје потпуне негације) - на леву страну, дакле, од Бога и од живота, он је за тренутак, али само за тренутак, без сумње помислио да је то његова подвала, његов смисао за хумор, његово сналажење у компликованим животним ситуацијама, но одмах затим мора да је осетио, својим цревима и својом лудом главом, да је стао на страну смрти добровољно, глупаво, да су му, дакле, подвалили као детету...

Злобне очи госпође Ребеке давале су могућност да се наслути горка и трагична истина: идући у тој колони невољника и болесника, међ ужаснутим женама и престрављеном децом, идући с њима и уз њих, онако висок и погрбљен, без својих наочара, и без штапа, које му беху одузели, гегајући се несигурним корацима у тој колони жртвованих, као пастир међ својим стадом, као рабин са својом паством, као професор на челу својих ђака... ах, не. Ударали су га пендрецима и кундацима, он је јаукао и падао, жене су га храбриле и подизале, а он је, јаој, плакао као мало дете, док се из њега ширио мирис његова тела, грозни задах његових издајничких црева.

2

Од наших рођака вратио се још само мој стриц Андреј, и он опаљен неким чудним сунцем, неком адском светлошћу, која је давала кожи боју болесне мемљивости - погубни печат неког црног сунца. Он је донео са собом песме нових времена, тужне логорске баладе и рабинске нарицаљке, које је певао у полугласу, без слуха, или их је свирао у окарину, хукћући као сова.

Дан-два по повратку, он поче да прекопава шталу на оном месту где су некад били смештени војнички коњи, чему се беше узалудно противила стрина Ребека. Земља, коју је избацивао из дубине беше влажна и заудараше на коњску мокраћу. Ускоро је у том бунару што га је сам ископао сасвим потонула глава мог стрица Андреја, а глас му је допирао, док је издавао кратка наређења стрини Ребеки, као из гробнице. На моје огромно запрепашћење, немало затим угледах стрину Ребеку како извлачи из тог смрдљивог бунара свитак цица ишараног буктећим ружама, црвеним и плавим! Слагала је крај ногу ту своју ловину, те руже што се беху упетљале у мрежу цица као сјајне дубинске рибе. Какав улов! Угледавши прве руже, још ретке и ситне, тек у пупољку, ту ситнеж плаве рибе упетљану у окца мреже, где су лежале дуго те беху већ почеле да заударашу и да бледе, моја стрина поче да граби циц нервозно, повлачећи га с грозничавим напором. О, несреће! Та огромна бала, закопана овде уочи рата, завијена у воштано платно и стављена у тврд сандук, беше сасвим разједена

киселим раствором коњске мокраће, која је све претворила у прах и пепео - руже су заударале као труле, цркнуте рибе.

Сутрадан је стрина Ребека покушала да спасе што се спасти може: своју је голему мрежу разастрла по плоту, у петоструком слоју, рачунајући зацело на благотворни утицај сунца. Око куће бејаше, дакле, преконоћ никла живица од ружа-пузавица, као око старинских замкова, али двориште је заударало на мокраћу. Узалуд. На цицу се само јасно показао погубни утицај времена и помрчине, земље и ћилибарског млаза што су га војнички коњи током ратних година управљали у земљу, косо, попут сунчевог зрака. Са сузама у очима, скривени рудник, па је почела да исеца маказама парчиће платна, једва дуже од лакта, но на крају је морала да баци све на ђубре, јер се циц распадао под прстима као паучина. Сву ноћ су она и стриц Андреј, кришом од сељака, бацали те бофл-руже на ђубриште, вилама. О, колико је те ноћи пало грозних клетви на тешка оруђа ратних коња, колико опаких анатема, колико блиставих и страшних поређења.

3

Ваљда под утицајем нашег оца, утицајем чијим се погубним замкама опирала све док је он био жив, моја се мајка почиње и сама заносити мишљу да конструише машину за плетење - од дасака и од жица старих амрела. Мада је своју рукотворну вештину била довела до савршенства, једнако у брзини као и у лепоти израде, остваривши својим иглама од паока точкова бицикла читаву малу мануфактуру, довољну да снабде цео округ својим производима, моја се мајка спремаала да своју радионицу прошири том рукотворном машином за плетење и да почне да снабдева не само округ него и целу жупанију. То ће јој омогућити да нас, Ану и мене, "повуче са њива", како је говорила, и да нам врати наше грађанско достојанство. На жалост, ту своју идеју моја мајка напушта, тешка срца, већ после првих, припремних радова - није успела да нађе старе амреле. Рад наставља, дакле, руком, ноћу, уз петролејку у којој још увек гори ратни коломаз помешан с петролејем и пастом за обућу, витла својим иглама сјајним попут платине. Те две игле... Кажем две игле, а требало би, заправо, рећи да су у тај прибор за плетење улазили и њени прсти, сасвим равноправно, не само као део руке и извршиоци воље него и као део прибора за плетење, као игле; ту мислим, у првом реду, на испружене кажипрсте, којима су оне две металне игле (и оне прављене њеном руком) додате само као допуна. И не знајући за то, моја мајка беше остварила своју машину за плетење: преко нежног хрпта кажипрста, тамо где једнако тече мека нит, урезао се танак канал, као под оштром, челичном жицом инструмента. Из тог туцета завитланих игала, из тог чудесног рукописа, испредале би се, попут бајке, дуге беле странице плетива од ангорске вуне, и када бисте духнули у то пахуљасто паперје да би се мало размакло, назрели бисте чудесне шаре, попут оних са источњачких ћилимова. Тајна мајчине вештине била је проста - она се никад није понављала. Када би госпођа Фаника наручила исти онакав џемпер какав је госпођице Марије, моја је мајка, не могавши да доказује своје разлоге ситној сујети сеоских лепотица, прихватала наруџбину без примедбе, али је на задату тему правила нову варијацију, само на изглед сличну узору, па је,

мењајући рукопис и шару, стварала један сасвим нов стил, само на изглед сличан претходном, тек толико да се по њему препозна рука мајстора, његов лични печат, непоновљив. Она је то чинила из сасвим практичних разлога - њени производи, због престижа фирме, морају бити уникати, дакле непоновљиви чак и за њу саму. Њена је радња цветала, али не задуго. Сеоске жене и ратне удовице, понесене њеним примером и искреним дивљењем (које се, наравно, како то обично бива, ускоро претворило у завист и оговарање), почеше и саме да плету за дугих зимских вечери, с почетка невешто, а затим све спретније, рукопис им постајаше врло сличан њеном, савршена имитација оригинала, али имитација, но довољно вешта е да би неупућени могли видети разлику и уочити сву беду тих лажних творевина без танане искрености правог надахнућа и правог доживљаја. У почетку је моја мајка покушавала да се супротстави тој навали опонашања тиме што је почела да мења свој рукопис, да својој вештини даје облик непривлачне виртуозности која обесхрабрује, али узалуд. Њено мајсторство, стечено дугим бесаним ноћима, муком и радом, плетењем и надахнућем, парањем и распаривањем, развљачило се по сеоским радионицама, подражавано с безочношћу. Увидевши да су шарлатани у стању да опонашају виртуозност мајстора, она је прибегла једноставности, голотињи стила и израза, не пропуштајући при том да у тај "глат" уплете неку тајанствену шару, мистичну ружу надахнућа и печат мајстора. Узаман. Лажне су руже почеле да се појављују у ангорском плетиву на истом оном месту где и њене и, мада вештачке, неупућени нису знали да их разликују од правих. (А требало је само завирити у наличје мајчиног плетива, тамо где беше утиснут симетрични негатив њене рукотворине, па видети, по чворићима и везама, по ситном корењу плетива, колико је труда било потребно да се из тих распараних нити, из отпадака и кратких кончића направи лице плетива, где талог и творачке заврзламе не беху видљиве, него је све деловало чисто и лако, као прављено од једне једине нити, у једном једином замаху.) Најзад је моја мајка, после тешких искушења и несаница, дигла руке од свега и поново изишла на њиве да пабирчи - беже остала без иједне наруцбине.

4

Улазимо у воз са својим смешним пртљагом, вучемо са собом чергу свога луталаштва, жалосну прђију мог детињства. Наш историјски кофер, сад већ огуљен и с копчама које сваки час попуштају са зарђалим праском, као стари пиштољи-кремењаче, испловио је из потопа сам и пуст, као мртвачки сандук. У њему сад леже само жалосни остаци мог оца, као у урни пепео: његове фотографије и документа. Ту су још и његова крштеница и школска сведочанства, те невероватне торе исписане калиграфским рукописом неке далеке прошлости, скоро митске, драгоцене сведочанства мртвог песника, историјски архив његове бољке: преписи судских парница, папири Фабрике четкарских производа у Суботици (коју је он довео до банкротства), декрети, решења о постављању, унапређења за шефа станичних постаја, затим два његова писма - "Велико и Мало завештање" - као и отпуснице из болнице у Ковину... Каквом сам тада био мишљу вођен кад сам ту чудесну архиву прокријумчарио у наш кофер, кришом од своје мајке? То беше, без сумње, рана

свест о томе да ће то бити једина прђија мог детињства, једини материјални доказ да сам некад био и да је некад био мој отац. Јер без свега тога, без тих рукописа и без тих фотографија, ја бих данас зацело био уверен да све то није постојало, да је све то једна накнадна, сањана прича, коју сам измислио себи за утеху. Лик мог оца би се избрисао из сећања, као и толики други, и кад бих пружио руку, дохватио бих празнину. Мислио бих да сањам. Ту породичну архиву, коју сам пробрао тада пред одлазак, а по својим сопственим мерилима, сад видим - поузданим, прокријумчарио сам у кофер заједно са својим ђачким свескама и књигама, одабраним: од свезака сам понео само две, оне са својим школским саставима, а од књига ђачку Библију, Мали катехизис, вртларски приручник за други разред, *Mein zweites deutsches Buch* од госпође Лујзе Хаугсетх Ламацс, *Ходочашће дечјих срдаца*, које је, на основу црквене песмарице, саставио Др Царолус Гиглер, *sensor dioeseanus*. Ту је још био и један од мојих најдражих романа из петпарачке серије, Капетан Сребрног звона, и, најзад и пре свега, као круна тог архива,

Југословенски земаљски и интернационални КОНДУКТЕР, аутобуски, бродарски, железнички и авионски, из 1938. године, чији је главни уредник био мој отац (и који ће доживети своју поновну афирмацију и своју чудесну метаморфозу, своје узашашће, у једној од мојих књига). Тај сам кондуктер ставио међу своје ствари, међу моје књиге, као драгоцену наслеђе.

5

Међ ретким документима мог детињства налази се и једна књижица, зелена попут листа, и не већа од њега - данас већ и она пожутела као лист. Поред две металне копче стављене у превоје, у препоне листова, на њу је накнадно додата још једна копча која скрозира танку свешчићу, од корица до корица. Ту сам копчу ставио ја, својеручно, пробивши претходно странице помоћу мајчине плетаће игле, јер сам био исцепио један од листова, чиме су парне странице изгубиле своју равнотежу, и једна, једна од првих, остала да ландара, на мој велик ужас. Мислим да је фатална грешка била направљена тиме што сам за разлог изостанка уписао у ту контролну књижицу, по савету своје мајке, нешто што ми се није чинило довољно убедљивим, неку болест, магарећи кашаљ, богиње или слично, а мени се више свиђала гола-голцата понижавајућа истина, (ствар коју сам, барем у књижевности, и до дана данашњег сачувао).

После извода из строгог дисциплинског правилника, који ласкавим речима позива професоре и родитеље на сарадњу и узајамно поштовање ("Молимо цењ. родитеље да господу професоре у посети приме с благонаклоношћу"), књижица се завршава опоменом да је ученик дужан да књижицу сачува у чистом стању све до краја школске године (отуд мој страх због исцепане странице) и да уписане примедбе мора да покаже још истог дана "онима којих се то тиче". На следећој страни - места за потписе. Код имена мајке: удова Едуарда Сама.

Код имена оца - дуга, таласаста линија: пусто море. Ту је линију, као и кривотворени потпис моје мајке, уписала Ана, моја сестра. Линија иде дужином целе црте, заталасана, затим се, при крају, успиње и ломи. У тој једној

јединој кривуљи, немирној и зупчастој, тек са по којим благим таласањем, а при крају сасвим неурастеничној и изломљеној, читамо линију живота нашег оца, његов врлудав корак и пад, његов хропац: помахнитали кардиограм, рукопис његова срца!

6

О чему још говоре њени параграфи, празне рубрике које је исписивала невидљивим мастилом машта дечака? Оне само постављају проста питања о учениковом времену, о његовом распореду, о оном у школи и оном изван школе: шта учи? ко га учи? кад има часове? које језике? Ту, у тим упитницима, у тим питањима без одговора, посејано је семе носталгије за знањем, горка завист, семе потајних снова и детињих амбиција. У тим схематичним питањима (клавир? виолина?) налази се слутња једног света мени недоступног, непознатог. Из те књижице, из њених рубрика, сличних белим стакленим вратима, помаљају се учтива лица домаћих учитеља и гувернанти, светли салони и спокој поподневних сати кад зазвони звонце на вратима, и у ученикову собу улази бледа гувернанта (од 4 до 6) са божанским боњоур на уснама, па се у собу заједно са њом усели слутња једног света који је сад још у шифрама, но чије тајне кључеве носи она, под језиком као медаљон, а значење шифри полако се помаља. Немало затим (хајде да сањаримо!) опет звони звонце на вратима, звонкије и лепше, јер пред вратима је господин професор клавира, где, већ пребира по клавијатури дугим белим прстима, капљу етиде, продиру из дечје собе са спуштеним завесама. А затим? Затим долази професор... не; професорка! Уз њен танак струк боље пристају отмени облици виолине, њој се не ствара подвољак кад наслони своју тужну главу на инструмент. (Не, сад више не жалим за тим. Зацело бејаше лепше и корисније - и ту реч пишем са зебњом - газити у хладна јесења поподнева босим ногама топлу крављу балегу.) Са смислом за истину и верујући у отменост патње, уписујем у ту своју књижицу, у рубрику разлог изостанка - недостатак обуће (13. фебруар 1944), а за пети, четрнаести и двадесет четврти фебруар - мећава...

7

Али зашто смо вукли са собом те "дуње", те грозне бале увијене у пакпапир и стегнуте канапима? Зашто смо их вукли са собом, та моја се мајка с лакоћом растајала и од вреднијих ствари (као од своје сингерице своједобно) него што су биле те укисељене перине, влажне и грумуљичаве, са задахом буђи, и из којих се цедило ситно паперје и лепило по коси и по одећи, као прљав влажан снег. Кроз проређено сито танког цица помаљали су се, поред паперјастих пахуљица, још и оштри, рожнати шиљци тамног перја перади, вукући за собом уфитиљена и слепљена крилца. Није било тешко уочити, по тамној боји без прелива и сјаја, рђасториђој и црној, да је и то перје било лажно, као што су и перине биле лажне и неудобне, јер осим незнатне количине некад чистог паперја товних панонских гусака, оне су биле испуњене тврдим нечијаним перјем кокошака, међу којима помори беху тако чести. Без сумње, моја је мајка знала за ту подвалу која се била увукла у наше снеге и наше несанице, али за

њу су те перине значиле исто толико много, што значи све, колико за мене реликвије мога детињства: очева документа и моје књиге. За њу су те офуцане "дуње" биле симбол нашега детињства и њене љубави за нас, успомене оних идиличних вечерњих сати када би нам те перине, тада још нове и с навлакама од батиста, подавијала под леда и под ноге, ударајући по том големом киселом тесту својим раширеним дланом, док су нам се испод њих помаљале само кудраве косе и румени врхови носева...

Не верујем да је мојој мајци могла да измакне грозна чињеница које ја тада још нисам био свестан: да су те перине, испуњене лажним гушчијим перјем, само наставак, можда последње поглавље, оне луталачке, ахасвере историје коју је започео мој отац, заправо још његови преци, трговци гушчијим перјем, а који су доспели ту негде из далеког мрака историје - тешко, наследно бreme које смо ми још једнако вукли, бесмислено.

Професоркамарина.од.срб

Дечак и пас

Пас који говори

Рођен сам, по причању моје мајке, из једне њене лакомислене авантуре, која јој је донела седморо деце и много беде. Два моја брата и једна сестра умрли су одмах по рођењу. А ја сам прогледао у кући госпође Албине Книпер, сеоске бабице, у годинама рата, почетком јесени. И мој мајка и госпођа Албина много су се бринуле за мене, храниле ме и тетовале.

Корпа ми је била обложена крпама и перјем, као гнездо какве птице. Мајка ме поучавала животу: како се маше репом, како се показују очњаци, како се чисти крмељ из очију и како се терају досадне муве. Ту смо увежбавали међу собом и основне захвате напада и одбране. Била је то лепа и безопасна игра.

Насртали смо једни на друге као сеоски цукци, али смо очњаке прекривали велуром, а канџе смо држали у шапама, као каме у футроли.

Али једног дана одвојише ме од мајке, и заправо тада почиње мој пасји живот. (Ово "пасји" немојте да схватите погрешно, не жалим се на живот. Него кажем просто: мој живот.)

Када је господин Берки (тако се звао мој будући газда и господар) платио госпођи Книпер, још није било одлучено које ће од нас да пође с њим, а ја сам мало разумео од свега тога што се збивало око нас. Сећам се само да је мајка била врло тужна и да је цело време плакала. Тек сам много касније схватио зашто се није опирала и зашто није ништа предузела. То је све она радила, у ствари, за моје добро. Ко зна каква би ме судбина задесила да ме господин Берки није узео тада. Од нас четворо преосталих, само нас је двоје остало у животу. Ја и мој брат. Њега су продали у друго село неком ловцу. А моје две сестре задесила је тужна судбина: госпођа Книпер им је везала камен око врата и бацила их у набујалу реку. Госпођа Книпер је и сама била жалосна, и знам да би им се смилувала да нису биле тешке ратне године, макар због моје мајке. Јер госпођа Книпер је волела животиње, чак и оне кењкаве мачке, но шта ћете, а ла гуерре цомме а ла гуерре, како би рекао онај велики љубитељ животиња, Лафонтен. Од великог бола, моја је мајка сасвим пореметила умом.

Данима ништа није јела, само је плакала и нарицала, јурила по дворишту и по селу, завиривала у сваки буџак. Онда јој је једног дана рекла госпођа Книпер: "Лоло" (тако се звала моја мајка), "морала сам! Опрости, Лоло, морала сам!" Моја је мајка лежала испред ње, наћуливши уши да би добро чула све што јој каже госпођа Книпер, и гледала ју је тако тужно, очију пуних суза, да се и стара господа Книпер расплакала: "Немој, Лоло, немој да ме гледаш тако. Морала сам. Знаш и сама како тешко излазимо крај." - Но моја је мајка и даље гледала госпођу Книпер право у очи, избезумљена од бола.

"Немој, Лоло, немој да ме гледаш тако", рече госпођа Книпер. "Бацила сам их у реку!"

Онда је моја мајка схватила да су се њене сумње обистиниле, вриснула је и полетела ка обали. Јурила је, јурила низводно, цвилећи као пас, боже ми прости, као човек. Нашла је моје сестре у плићаку, насукане, у атару другог села, закачене о врбу, с каменом око врата.

Вратила се моја мајка пред вече, само да умре крај мене.

Лежао сам на веранди господина Беркија, мог новог газде, и размишљао о судбини, о својој несрећној мајци, о својој браћи и сестрама, о госпођи Книпер, о животу уопште. Размишљао сам и цвилео, више од туге него од зиме.

Тада се појави један дечак и поче да ме милује и да ме греје у рукама, као да сам, не дај боже, врабац, а не пас. Онда ми се загледа у лице и поче да се смеје.

"Ана, Ана", рече он. "Дођи да видиш нешто. Врапчић!"

"Баш је сладак", рече Ана и уштину ме за образ.

"Овај ме пас на неког подсећа", рече дечак. "Богами, јако личи на неког."

"Збиља", рече Ана, његова сестра, "на кога ли ме подсећа?"

"И тебе?" рече дечак.

"То је да човек умре од смеха", рече његова сестра.

"Збиља, то је да цркнеш од смеха", рече дечак.

Држао ме једнако на длану, као врапца.

"Знам на кога личи", рече дечакова сестра.

"Реци, Ана, на кога?" рече дечак. "Молим те, реци ми. Подсети ме."

"Сети се", рече Ана. "Хајде, сети се сам."

"Молим те, реци ми", рече дечак. "Не могу да се сетим. Само знам да ме овај пас... то је, збиља, да цркнеш од смеха."

"На стару жену", рече Ана.

"На госпођу Книпер, бабицу!" рече дечак.

"То је да цркнеш од смеха", рече његова сестра. "Пљунута госпођа Книпер!"

Тако сам почео и сам да сумњам у своју сличност са госпођом Книпер, мада ја, искрено, не налазим да сам био имало налик на њу. Можда нам је само туга давала исти израз лица, јер госпођа Книпер је била веома несрећна због онога што је била починила, а ја сам туговао за својима. А што се тиче сличности, могу вам рећи да сам био налик на своју мајку. Исте крупне тамне очи, модросиве, као шљива, исте уши, зашиљене и при врху мало повијене.

Можда сам једино свој стас наследио од свог (непознатог) оца, јер сам се касније развио у витку псину дугих ногу, какве моја мајка, ако се добро сећам, није имала. Од мајке сам наследио још и боју длаке, жуторићу, и већину особина: преосетљивост, покорност, трпљење, верност, оданост, нервозу, као и извесну лењост и лакомисленост.

Један пас као што сам ја нема неку узбудљиву историју о којој би се могло много говорити. Ја сам имао доста срећну младост (не говорећи, наравно, о растанку са својом породицом), иако сам живео у ратно време. Можда управо зато. Објаснићу вам на шта мислим. Рат односи људе, ускраћује им нежност, рат уноси у људе страх, чини их неповерљивим. У таквим условима, један пас, веран пас као што сам ја, много значи. Ако нисте дете и нисте преосетљиви, њега можете волети без очајања, без страха да ћете полудети, да ћете умрети од бола уколико вам га рат узме, можете га волети а да не чините себи никакве уступке, можете му се слободно исповедати, без страха да ће одати ваше тајне и скривене жеље. У ратна времена псу је тешко само док му не израсту очњаци. (Зато су настрадале моје сестре, покој им души.) А за једног одраслог, за једног јаког пса, рат је благодет. Тада владају помори међ стоком, гину коњи, а војске затрпавају мрцине тек толико да не вире изнад земље. Ионако ће их, веле, разнети пси и Цигани.

Кога још може да интересује моја биографија, кад нисам био ни чувени ловац (него сасвим просечан), ни прослављени тркач, када не само што немам племићко порекло с педигреом него сам чак, по свему судећи, ванбрачно дете, копиле дакле, а нисам се прославио ни на бојном пољу, нису ми подигли за живота споменик и нисам никад добио неко одликовање од Црвеног крста или од било кога. Ја сам, дакле, обичан пас и моја је судбина просечна. Оно што ме у неку руку чини изузетним, то је моја способност да говорим. А до мислости говора уздигла ме љубав једног дечака, могао бих рећи несрећна љубав.

Једног се јутра појави господин Берки, мој нови газда, и рече:

"Анди, како ти се допада овај пас?"

"Као бог!" рече дечак. (Волео је да претерује.) "А како ће се звати?"

"Динго," рече господин Берки моје име.

"Динго?" рече дечак. "То ми се име не свиђа. Волео бих да ми господин Берки објасни шта то значи."

"Аустралијски дивљи пас", рече господин Берки.

"То ми се име јако свиђа", рече тада дечак.

Иако ми је званично газда био господин Берки, ја сам ипак, душом и телом, припадао дечаку. Од свих људи на свету с њим сам се најбоље слагао и најбоље споразумевао. Мислим да су томе допринеле, осим његових година, и неке наше заједничке особине. Верујем да не грешим душу ако кажем да смо он и ја били по много чему слични: по лењости, по разузданости, по оданости, по жељи

за авантуром. Мислим да не грешим ако кажем и то да је тај дечак имао у себи нечег псећег: што се тиче његовог њуха и његове преосетљивости на мирисе, сигуран сам да не грешим. Усамљеност и туга спојише наше животе. Његова туга за оцем и моја туга за родитељима створише међу нама неку врсту пријатељства заснованог на сродности. Како сам почео нагло да растем и да стичем углед међу сеоским џукцима, као мудар и учен пас свог малог мудрог господара, дечак је постајао све мање усамљен, све поноснији на мене и све одважнији. Јер ја сам га ослободио не само његовог урођеног страха од паса (од те је исте бољке боловао и његов отац), него је и уопште постао храбрији, јер је знао да у мени има сигурног и оданог заштитника. Заузврат, он ме научио разним корисним вештинама које изазивају поштовање. Умео сам да дотерам залутале краве, да откопавам кртичњаке (то из пустиг задовољства, како бисмо прекинули време), да јурим зечеве, да откривам лисичје јазбине и гнезда барских птица, да ловим дивље патке, жабе, лептире, змије. Чак сам научио од дечака да разговарам са њим у часовима усамљености! Сећам се, једном, када нам се била изгубила крава Наранца, замало нисмо побегли у свет. Дечак ми је успут поверио тешке и одговорне задатке. Једна је његова порука била толика да сам лично себи пре на голуба-писмоношу него на пса. Чим бисмо били јако несрећни, одмах смо ковали план да бежимо у свет. А нисмо, ето, доспели никад даље од трећег атара. Дечак је знао каткад да ми прича приче или да ми их чита. Мислим да не претерујем ако кажем да сам већ био научио напамет онај роман Човек, коњ, пас, што га је дечак толико пута причао чобанима, измишљајући често и дотерујући га.

Не, мој живот није роман. Он је сав од малих прича, од многих малих догодовштина, веселих и тужних, но у тим је причама увек присутан дечак, као што сам и ја присутан у његовим причама.

Примећујем у последње време да је дечак тужан. Постао је и према мени некако хладнији, обазривији. Видим, крије нешто од мене. Али сам ускоро схватио о чему је реч и, ето, поново ме сколила она моја стара псећа туга.

Дечак се опет спрема да оде у свет. Овога пута изистински! У то нема сумње. Схватам и то зашто ме избегава: хтео би да олакша себи тај растанак. А и ја сам се од те изненадне туге разболео. Куњам пред дечаковим прагом како ми не би побегао без опроштаја. Куњам и размишљам о свом животу. Осећам, овај растанак нећу преживети.

А-ууу! А-ууу!

Писмо

Драги господине Берки, ово вам писмо пишем из далека и хоћу да вас поздравим и питам за здравље. Полако се привикавам на нове другове у школи, али ми се сви ругају због мога изговора. Још увек сањам ноћу да сам тамо код вас, па ме мама будила баш синоћ, јер сам плакао у сну. Мама каже да је то носталгија и да ће све то брзо проћи.

Драги господине Берки, молим вас најљубазније да ми се не смејете због овога што ћу вам сада рећи: ја сам синоћ плакао највише због мог пса Динга. Ана ми се још увек подсмева и каже да сам ја заљубљен у тог пса, а можда је то и истина, но ја верујем да ћете ме ви разумети и да ми се нећете ругати.

Испричаћу вам сада како ми је било тешко када смо кренули на пут, како ме потресао тај растанак. Сећате се да сам ја, пред сам полазак кола, био нестао и да сам дошао у последњем тренутку, па су ме сви грдили. Казаћу вам сада где сам онда био. Одвео сам Динга на обалу Керке, да се поздравим с њим. Затим сам га везао каишем за врбу, а он се није опирао, само је цвилео. Хтео је да крене за мном и молио ме да га пустим, но ја сам му рекао да остане, да је живот такав, и да знам да никада нећу наћи бољег пријатеља од њега, ни међу псима, ни међу људима. Онда сам чуо како ме зову, па сам отрчао да се поздравим са свима вама. Сећате ли се, сви смо плакали, и моја мајка, и Ана, и ваша мама, и ви. Знали смо да се нећемо никада више видети. Онда су кола кренула, а ја сам још увек плакао, срце ми се кидало од плача. Сећао сам се свих оних година које смо тамо провели, мог покојног тате, који се није никад вратио, вас и ваше маме, госпође Риго, учитељице, Беле Хермана, Лацике Тот, Јулије Сабо и осталих. Успут нисам смео да се осврнем, како не бих још јаче заридао када будем угледао последњи пут село, звоник, Грофовску шуму и све остало. Но ипак нисам могао одолети. И замислите, господине Берки, кога сам угледао? За нама је трчао Динго и цвилео из свег гласа, а ми смо сви опет заридали. Онда сам замолио чика Мартина да га отера бичем и да потера коње брже, јер нисам могао да поднесем више то цвиљење. Динго је, можете замислити, био на крају снага, јер је трчао за нама све до Честрега! Био је сав запењен, исплажена језика. Ја сам почео да вичем, да урлам, тако да је чика Мартин морао добро да га ишиба док га није приморао да се заустави, заправо да се скљока од исцрпљености напред друма. Чак и када је воз кренуо, ја сам једнако гледао кроз прозор и плакао. Све ми се чинило да чујем његово цвиљење и да још увек јури за нама.

Ето, драги господине Берки, то сам хтео да вам испричам и да вас замолим да ми напишете једно писмо о свему. Пишите ми и о томе како је Динго. Још бих вас само замолио, ако ми се нећете смејати, да му прочитате ово моје писмо и да му кажете да ја нисам крив, да га нисам могао повести са собом и да га нећу никада заборавити. Кажите му и то да ћу једног дана, када постанем песник, написати о њему песму или басну. У тој ће басни пас да говори. И зваће се, наравно, Динго. Молим вас, дакле, господине Берки, да ми учините

то, он ће све да разуме, само, док му говорите, гледајте га право у очи и понављајте му моје име. Реците му: "Анди, Анди, Анди те поздравио."

Говорите му полако, као сасвим малом детету. Видећете да ће вас разумети. Почеће да цвили када му будете поменули моје име. То ће значити да је све разумео.

На крају вас још молим да га пазите и да му купите добру вечеру за овај новац који вам шаљем. Он највише воли коњетину (са доста костију), а то можете сигурно да купите у Бакши, код господина Фејеша, месара. Такође вас молим, драги господине Берки, да у вашем писму мојој мами не помињете овај новац (то је од моје уштеђевине), јер би ми се Ана сигурно ругала. Зато је најбоље да пишете мени лично, онако како сам вас замолио. Засада нека буде доста.

Вас и вашу маму, као и госпођу Риго и све моје другове, а посебно Белу Хермана, Лацику Тот и Јулију Сабо и све остале најсрдачније поздравља и свих се радо сећа.

Ваш јадни

Андреас Сам, ученик

Одговор

Драги мој Анди, радујем се што си добро и што си добар ђак, као што видим из писма твоје маме. А из твог писма видим да још увек лепо састављаш и да ти је рукопис све бољи. Верујем да ћеш једног дана да постанеш песник, а судећи по твојем покојном оцу, вама Самовима фантазија не фали. Што се тиче твоје молбе, драги мој песниче, могу ти рећи само да бих ти је врло радо испунио да се није догодило оно што знам да ће ти бити врло жао да чујеш. Динго се онога дана када сте ви отпутовали вратио уморан и испребијан, и дуго је цвилео и завијао. Цео дан није хтео ништа да окуси, мада смо му изнели чак и цигерицу, само је пио много воде, халапљиво.

Сутрадан смо га нашли цркнутог пред вратима.

Драги мој А. С., немој да се сувише жалостиш због тога, има у животу и тежих ствари - видећеш када порастеш. Могу ти само рећи да га је и мени било јако жао, то је био заиста диван пас, а мама је чак и заплакала. Наравно, ти ћеш то да прежалиш и да сасвим заборавиш једног дана. За овај новац који ти шаљем (ово ти је камата) купи себи налив-перо и покушај да напишеш о том догађају неки састав, у стиху или у прози, па ми то пошаљи. Ако буде добар, показаћу га и госпођи Риго, твојој учитељици, а она ће се, сигурно, много обрадовати. Ако јој се буде свидео, можда ће га и објавити у Добром пастиру.

Твоји те другови сви поздрављају. Буди добар и немој се много жалостити.

Твој чика Берки

Еолска харфа

Харфа је инструмент који више од било којег другог инструмента сједињује у себи средњовековну формулу лепог (перфекцио прима) и сврсисходног (перфекцио сецунда); да буде дакле лепа на око, што ће рећи направљена по правилима формалне хармоније; али, изнад свега, да буде прилагођена својој основној сврси: да даје пријатан звук.

У својој деветој години имао сам харфу. Она се састојала од електричне дрвене бандере и шест пари жица везаних за порцеланске изолаторе налик на распарен комплет за чај. (Један сам изолатор окрњио праћком, пре него што сам открио, у оквиру мог еолског инструмента, музичку функцију тог комплета од кинеског порцелана.)

Како је овим описан систем за штимовање, могу прећи на остале делове.

Да би се, дакле, добила еолска харфа, потребно је још (пored поменутих порцеланских дугмади за штимовање жица) имати најмање две електричне бандере од обичног накатранисаног јеловог стабла. Идеална раздаљина између стабала износи педесет метара. Бандера треба да буде дуго изложена (од 5 до 10 година најмање) наизменичном утицају киша, мраза и сунчане жеге, тако да се, под наглим променама температуре (између + 36°C и - 22°C) дрво распукне, уздуж. А распукнуће се, као жалосно срце, кад схвати да је коначно и неопозиво престало бити стабло, дрво, зелен-бор, и да је, коначно и неопозиво, постало електрична бандера.

Тада, кад рањено, напукло стабло схвати да је заувек ту укопано до колена и изнад колена, и да му, дакле, нема бекства, тада му не остаје ништа друго него да гледа у даљину, ка шумама које му машу главом.

И да схвати да су му најближи пријатељи, пријатељи и другови, она друга два стабла на неких педесет метара од њега, лево и десно; исто тако ојађена и укопана до колена у црну земљу.

Када се, дакле, бандере споје жицама и намести им се на главу, уместо зелених грана, тај кинески комплет за чај (шест пари преврнутих шоља из којих неће моћи пити ни птице), тада ће пропевати, тада ће почети да свирају у своје жице. Треба само наслонити уво на бандеру; но то није више никаква бандера, то је сад харфа.

Неки неискусни читаоци (који никад нису наслањали уво на дрвену електричну бандеру) помислиће да је ту сад потребан ветар.

Не. Идеално време за такву харфу је врели јулски дан, каникуле, када јара трепери у ваздуху а "баба тера козлиће"; кад је стабло суво и звонко као да је шупље.

Умало не заборавих: идеално место за постављање такве харфе јесте уз обронке неког прастарог друма. Ова о којој причам била је постављена уз Поштански пут, изграђен још у доба када су Панонију насељавали Римљани.

Захваљујући тој чињеници, стуб харфе, попут антене, хвата звуке и из давнина; мелодије допиру из прошлости и из будућности.

Један комплет жица хвата целу октаву у молској скали, и, преко доминанте, лако прелази у дур.

Толико о самом инструменту.

Сад се само треба осврнути да се уверите да нема никог на Царском друму, никог у житу, никог у јарку, никог на хоризонту. Уколико наилазе кола натоварена сеном, луцерком или житом, хитро се сакрити у одводни канал испод друма и сачекати да кола прођу.

Јасно вам је: ту је потребна самоћа. А и шта ће вам то да причају о вама да сте луди као ваш отац и да се питају што ли то наслањате главу на електричну бандеру. Неко ће још помислити да сте толико блесави да верујете да се у сувој, напуклој електричној бандери роје пчеле, па сте се полакомили на мед; неко ће можда рећи да ослушкујете долазак савезничких авиона и да о томе извештавате неког; а неки могу ићи у својим фантазијама тако далеко да ће помислити како примате неке тајанствене поруке из етера. Зато је (између осталог) најбоље проверити да нема никог на Царском друму, никог у житу, никог у јарку, никог на хоризонту.

Признајем, када би неко неупућен у музику наслонио уво на бандеру, заиста би помислио да чује далеко брујање авиона и одмах би побегао с друма и сакрио се у јарак; или би потрчао главом без обзира да обавести село да наилази ескадрила бомбардера. Но то је само први (погрешан) утисак; то је само пратња, басови, у којој слух дечака препознаје звук времена; јер из дубине времена и историје допиру звуци као са квазара, далеких звезда. (Мириш испопљене смоле ту је само надражај, као кад се у храму пале миришљаве траве, сандалово дрво или тамјан.)

Ево, док држи склопљене очи, ево шта му пева харфа на уво: да ће ускоро престати да ради као слуга код господина Молнара; да се његов отац неће никад вратити; да ће напустити уцерицу са набијеном земљом уместо пода; да ће dospети најзад у Црну Гору код деде; да ће имати нове књиге; да ће имати 1500 оловака, 200 налив-пера, 5000 књига; да ће му мајка ускоро умрети; да ће срести девојку коју ће вечно волети; да ће путовати; да ће видети мора и градове; да ће - продирући у далеку историју и у библијска времена - истраживати своје мутно порекло; да ће написати причу о еолској харфи од електричних бандера и жица.

НАПОМЕНА

Мада је настала неких петнаест година после штампања књиге Рани јади, прича "Еолска харфа" тематски припада том циклусу. Стога сам је, у оквиру

Сабраних дела, уврстио у ову збирку, на крају баладе, као неку врсту лирског епилога.

Јула 1983. Д. К

Професоркамарина.од.срб

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Данило Киш је рођен 1935. у Суботици. Детињство је провео у Мађарској, а гимназију је учио на Цетињу. Дипломирао је на групи за Општу књижевност са теоријом књижевности у Београду. Био је лектор за српскохрватски језик на универзитетима у Стразбуру, Бордоу и Лилу. Кишова дела објављена су у десет књига („Глобус“, Загреб - „Просвета“, Београд, 1983) и обухватају романе, приповетке, драмске текстове, есеје и полемике: Мансарда, Псалам 44, Рани јади, Башта, пепео, Пешчаник, Ноћ и магла, Гробница за Бориса Давидовича, Час анатомије, homo poeticus, Енциклопедија мртвих.

Кишова дела су преведена на многе светске језике и добила бројна признања и награде публице и критике.

Добитник је НИН-ове, Андрићеве, Седмојулске и АВНОЈ-еве награде.

Данило Киш је умро 15. 10. 1989. у 54. години, у Паризу.

Професоркамарина.од.срб